

**OKVIR POLITIKE PRESELJENJA
(RPF)**

za

Projekt održivog upravljanja čvrstim otpadom
(SWEEP)

u

Bosni i Hercegovini

Avgust 2024.g.

Sadržaj

1	SAŽETAK	6
2	UVOD	8
2.1	Kratak opis Projekta	8
2.1.1	Ciljevi	8
2.1.2	Komponente	8
2.1.3	Aranžmani implementacije za cijeli Projekt	11
2.1.4	Rokovi i budžet za cijeli Projekat	12
2.2	Sadržaj i svrha Okvira politike preseljenje	12
2.3	Vjerovatnoća otkupa zemljišta/preseljenja i postupak provjere	12
3	ZAHTEVI SVJETSKE BANKE	13
4	PRAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI	15
4.1	Ustav BiH	15
4.2	Pravni okvir u FBiH	15
4.2.1	Zakon o eksproprijaciji FBiH	15
4.2.2	Ostalo relevantno zakonodavstvo FBiH	17
4.3	Razlike i rješenja	18
5	KLJUČNI PRINCIPI I OBAVEZE U VEZI S OTKUPOM ZEMLJIŠTA/PRESELJENJEM I OBNAVLJANJEM EGZISTENCIJE	21
6	NAKNADE I PRAVA	24
7	NAKNADA ZA RAZLIČITE KATEGORIJE IMOVINE	27
8	INSTRUMENTI PRESELJENJA	30
8.1	Društvena analiza uticaja pod-projekata u smislu otkupa zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnog preseljenja	30
8.2	Planovi preseljenja	30
8.3	Revizija preseljenja	31
8.4	Okvir procesa	31
9	OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE	33
9.1	Javna konsultacija o ovom RPF-u	34
10	MEHANIZAM ZA ŽALBE	34
10.1	Podnošenje žalbi	34
10.2	Vođenje postupka žalbi	35
10.3	Izveštavanje o žalbama i povratne informacije korisnicima	35
10.4	Dnevnik žalbi	35
10.5	Kanali za prijem žalbi	36
10.6	Monitoring i izveštavanje o žalbama	36
10.7	WB Sistem rješavanja žalbi	36
11	IMPLEMENTACIJA RP	37
11.1	Odgovornosti vezane za implementaciju	37
11.2	Troškovi	37
11.3	Monitoring i izveštavanje	37
PRILOG 1	.....	39
PRILOG 2	.....	42
PRILOG 3	.....	43
PRILOG 4	.....	44

Skraćenice

SWEEP	Projekat održivog upravljanja čvrstim otpadom
BiH	Bosna i Hercegovina
CGC	Centralni odbor za žalbe
ESMF	Okvir okolišnog i društvenog upravljanja
ESS	Okolišni i društveni standardi
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
PIT	Tim za implementaciju projekta
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
LMP	Procedure upravljanja radnom snagom
LRF	Okvir obnavljanja egzistencije
GM	Mehanizam za žalbe
GC	Odbor za žalbe
PAP	Strana zahvaćena projektom
RP	Plan preseljenja
RPF	Okvir politike preseljenja
SEA/SH	Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje/Seksualno uznemiravanje
WB	Svjetska banka

Lista definicija pojmova korištenih u ovom dokumentu

Popis i polazna socio-ekonomska studija	Popisom se utvrđuju zahvaćene osobe, a on uključuje odgovarajuće demografske (dob, pol, veličina porodice, rođenja i smrti) i povezane socijalne i ekonomske informacije (etnička pripadnost, zdravlje, obrazovanje, zanimanje, izvori prihoda, obrasci egzistencije, proizvodni kapacitet itd.). Popis pomaže u utvrđivanju prihvatljivosti zahvaćenih osoba. Uključuje provođenje inventure i procjenu vrijednosti imovine, kao i utvrđivanje, dokumentiranje i informiranje zahvaćenih o njihovim pravima. Informacije prikupljene popisom popisom su osnovica koja služi kao referentna tačka na osnovu koje se mogu mjeriti obnavljanje dohotka i rezultati drugih rehabilitacijskih aktivnosti.
Pridruženi objekti	Znači objekti ili aktivnosti koji se ne financiraju iz projekta, ali su, po prosudbi Banke: (a) u direktnoj i značajnoj vezi s projektom; (b) provode se ili planira njihovo provođenje istovremeno s projektom; i (c) neophodni da bi projekt bio održiv i ne bi se gradili, proširivali ili provodili da nema projekta. Da bi se projekt ili aktivnost smatrali Pridruženim objektom, moraju biti zadovoljena sva tri uslova.
Granični datum	Datum nakon kojeg bilo ko ko se doseli u projektno područje više nema pravo na naknadu i/ili pomoć. Njegova je svrha sprječavanje zloupotrebe od oportunističkih doseljenika.
Ekonomska raseljavanje	Gubitak imovine ili pristupa imovini koji utiče na egzistenciju ili ostvarivanje prihoda kao rezultat projekta. Ljudi ili poslovni subjekti mogu biti ekonomski raseljeni sa ili bez fizičkog raseljavanja.
Ekonomska gubitak	Gubitak zemljišta, imovine, pristupa imovini, izvora prihoda ili sredstava za egzistenciju kao posljedica (i) eksproprijacije zemljišta ili (ii) ograničenja korištenja zemljištu ili pristupa zakonski proglašenim parkovima ili zaštićenim područjima; ili generalno kad projekt utiče na egzistenciju ili ostvarivanje prihoda (ESS5, paragraf 33).
Pravo	Naknada i pomoć koju zahvaćeni ljudi imaju pravo dobiti u toku preseljenja. Prava se definiraju za svaki pojedinačni projekt, te se navode u vidu Matrice prava, tj. tabele koja sadrži informacije o tome ko ima pravo na koju vrstu naknade i/ili pomoći.
Mehanizam rješavanja žalbi (GRM)	Odnosi se na mehanizam za prijem i olakšavanje otklanjanja bojazni i rješavanja žalbi/prigovora pogođenih osoba u vezi s fizičkim ili ekonomskim raseljavanjem i drugim uticajima projekta, uz posebno posvećivanje pažnje uticajima na ugrožene grupe. Prema ESS10 WB, očekuje se da mehanizam za žalbe: (a) bez odlaganja otklanja bojazni, efektivno i na transparentan i kulturološki prihvatljiv način i da bude lako dostupan svim stranama zahvaćenim projektom, bez troškova i posljedica po njih i bez onemogućavanja korištenja sudskih postupaka. Zahvaćene strane će biti na odgovarajući način obaviještene o GRM i vodiće se adekvatna evidencija, koja će biti javno dostupna i (b) vrši obradu žalbi na kulturološki adekvatan način i bude diskretan, objektivan, osjetljiv i odgovara na potrebe i bojazni strana zahvaćenih projektom. Mehanizam će omogućiti ulaganje i rješavanje i anonimnih prigovora. U kontekstu ovog RPF, GRM se odnosi na žalbe/prigovore u vezi s eksproprijacijom zemljišta, preseljenjem ili ograničenjima korištenja zemljišta. GRM za rješavanje žalbi/prigovora vezanih za aspekte ostalih ESS, tj. okolišne zahtjeve, radnu snagu i uslove na radu, je u skladu s ESS10, naveden u Planu angažmana zainteresiranih strana.
Objavlivanje informacija	Proces pružanja informacija o projektu zainteresiranim stranama omogućava upoznavanje s rizicima i uticajima projekta i potencijalnim prilikama. Objavlivanje informacija bi se trebalo obavljati u skladu s projektnim Planom angažmana zainteresiranih strana i zahtjevima ESS10, prema kojem objavlivanje projektnih informacija uključuje: (a) svrhu, prirodu i obim projekta; (b) trajanje predloženih projektnih aktivnosti; (c) potencijalne rizike i uticaje projekta na lokalne zajednice i prijedlog za njihovo ublažavanje, uz isticanje potencijalnih rizika koji mogu nesrazmjerno više pogoditi ugrožene i grupe u nepovoljnom položaju i opisivanje mjera koje su poduzete za njihovo izbjegavanje i svodjenje na minimum; (d) predloženi proces angažmana zainteresiranih strana, uz isticanje načina na koji zainteresirane strane mogu učestvovati; (e) vrijeme i mjesto održavanja predloženih javnih konsultacija i proces putem kojeg će se o tim skupovima obavještavati i izvještavati o rezultatima; i (f) proces i način ulaganja i rješavanja žalbi.
Podrška prihodu	Obnavljanje produktivne egzistencije raseljenih osoba da im se omogući ostvarivanje prihoda jednakog ili, po mogućnosti, većeg nego što su ostvarivali prije preseljenja.
Otkup zemljišta	Odnosi se na sve metode otkupa zemljišta u svrhe projekta, koje mogu uključivati direktnu kupovinu, eksproprijaciju nekretnine i sticanje prava pristupa, kao što su služnosti ili prava puta. Otkup zemljišta može takođe uključivati: (a) otkup nezaузetog ili nekorištenog zemljišta bez obzira služi li to zemljište vlasniku za ostvarivanje prihoda i egzistenciju; (b) oduzimanje javnog zemljišta koje koriste ili koje su zauzeli pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaji projekta koji rezultiraju potapanjem zemljišta ili na drugi način činjenjem zemljišta neupotrebljivim ili nepristupačnim. "Zemljište" uključuje sve što raste na zemlji ili što je trajno povezano sa zemljom, kao što su usjevi, zgrade i drugo, kao i pripadajuća vodna tijela.
Egzistencija	Odnosi se na cijeli spektar sredstava koja pojedinci, porodice i zajednice koriste kako bi zaradili za život, kao što su prihod zasnovan na plaćama, poljoprivreda, ribarstvo, ispaša, druga egzistencija zasnovana na prirodnim resursima, sitna trgovina i trampa.
Tržišna vrijednost	Vrijednost izračunata na osnovu cijena nekretnina u području u kojem se vrši otkup određene nekretnine, koja se može postići na tržištu, ovisno o ponudi i potražnji u momentu određivanja cijene.
Naknada za selidbu	Novčana naknada za troškove koji su direktno povezani sa izmještanjem/selidbom domaćinstva ili djelatnosti.
Fizičko raseljavanje	Gubitak kuće/stana, prebivališta ili smještaja kao rezultat otkupa zemljišta povezanog s projektom koji zahtijeva preseljenje zahvaćene osobe na drugu lokaciju.
Strane zahvaćene projektom (PAP)	Svaka osoba koja, kao rezultat potrebnog otkupa zemljišta gubi pravo vlasništva, korištenja ili inače ostvarivanja koristi od izgrađenog objekta, zemljišta, godišnjih ili višegodišnjih usjeva i stabala ili neke druge trajne ili pokretne imovine, u cijelosti ili djelimično, trajno ili privremeno.

Trošak zamjene	Definiran kao metoda procjene vrijednosti koja rezultira naknadom koja je dovoljna za zamjenu imovine, plus neophodni transakcijski troškovi koji su povezani sa zamjenom imovine. U slučajevima postojanja funkcionalnog tržišta, trošak zamjene je tržišna vrijednost koja je utvrđena nezavisnom i stručnom procjenom vrijednosti nekretnine, plus transakcijski troškovi. U slučajevima kad nema funkcionalnog tržišta, trošak zamjene se može odrediti na alternativne načine, kao što su izračun proizvodne vrijednosti zemljišta ili proizvodne imovine, ili neamortizirane vrijednosti zamjenskog materijala i radne snage za građenje objekata ili druge trajne imovine, plus transakcijski troškovi. U svim slučajevima u kojima fizičko raseljavanje rezultira gubitkom smještaja, trošak zamjene mora biti barem dovoljan da omogući kupovinu ili građenje smještaja koji zadovoljava prihvatljive minimalne standarde zajednice za kvalitet i sigurnost. Metoda procjene vrijednosti za određivanje troška zamjene se treba dokumentirati i uključiti u odgovarajuće planske dokumente za preseljenje. Transakcijski troškovi uključuju administrativne takse, takse za uknjižbu ili pravo vlasništva, opravdane troškove selidbe i sve slične troškove koje imaju zahvaćene osobe. Radi osiguravanja naknade u iznosu troška zamjene, u projektnim područjima gdje je inflacija visoka ili je vremensko razdoblje između izračuna stopa naknade i isplate naknade veliko, može biti potrebno prilagođavanje planiranog iznosa naknade.
Ograničenja korištenja zemljišta	Odnosi se na ograničenja ili zabrane vezane za korištenje poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljište koje se direktno uvode i stupaju na snagu kao dio projekta. Mogu uključivati ograničenja vezana za pristup zakonom proglašenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja vezana za pristup drugim zajedničkim nepokretnim resursima, ograničenja vezana za korištenje zemljišta u okviru komunalnih služnosti ili sigurnosnih područja.
Okvir politike preseljenja (RPF)	Dokument koji se izrađuje kada precizna priroda ili obim otkupa zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta povezanih s projektom s mogućnošću fizičkog i/ili ekonomskog raseljavanja nisu poznati u datoj fazi pripreme projekta. Svrha okvira je pojasniti načela preseljenja, organizacijske aranžmane i kriterije za dizajn koji se primjenjuju na pod-projekte koji se pripremaju. Nakon definiranja pod-projekata i pojedinačnih projektnih komponenti i nakon što neophodne informacije postanu dostupne, okvir se proširuje u poseban plan koji je srazmjern potencijalnim rizicima i uticajima (vidi stavku Plan preseljenja u nastavku).
Plan preseljenja (RP)	Dokument u kojem klijent navodi procedure kojih će se pridržavati i mjere koje će poduzimati radi ublažavanja štetnih učinaka, nadoknade gubitaka i obezbjeđenja razvojnih koristi osobama i zajednicama zahvaćenim investicijskim projektom. Planovi preseljenja izrađuju se za svaki projekt koji rezultira ekonomskim ili fizičkim raseljavanjem. Opseg i nivo detaljnosti plana razlikuju se s obimom raseljavanja i složenošću potrebnih mjera za ublažavanje štetnih uticaja.
Sklopljene nagodbe	Odnosi se na situacije kada Zajmoprimac treba da otkupi određeno zemljište ili da ograniči njegovo korištenje u svrhe projekta, ali umjesto da to učini kroz postupak eksproprijacije, Zajmoprimac prvo pokušava sklopiti uzajamno prihvatljivu nagodbu sa vlasnikom/korisnikom zemljišta. Kao što je objašnjeno u fusnoti 8, u mnogim slučajevima obje strane bi mogle ustanoviti da je korisno sklopiti nagodbu radi izbjegavanja odugovlačenja i transakcijskih troškova povezanih sa punim sudskim ili upravnim postupkom eksproprijacije ili prisilnog otkupa. Zapravo, mnogi domaći zakoni zahtijevaju od vlada da prvo istraže ovaj sporazumni pristup.
Zaštita posjeda	Znači da su preseljeni pojedinci ili zajednice preseljeni na lokaciju koju mogu legalno zauzeti, gdje su zaštićeni od rizika od deložacije i gdje su prava posjeda koja su im data društveno i kulturološki prikladna. Ni u kom slučaju se preseljenim osobama neće dati prava posjeda koja su zapravo slabija od prava koja su imale na zemljište ili imovinu sa koje su raseljene.
Ugrožene osobe/ grupe	Ugrožene osobe su osobe na koje zbog pola, etničke pripadnosti, dobi, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomski nepovoljnog položaja ili socijalnog statusa preseljenje može imati nepovoljniji učinak nego na druge osobe, kao i koje mogu biti ograničene u svojoj sposobnosti da potražuju ili iskoriste pomoć za preseljenje i povezane razvojne koristi. Grupe ili osobe koje mogu biti naročito ugrožene uključuju, bez ograničavanja: ▪ siromašne ▪ osobe s invaliditetom ▪ izbjeglice i interno raseljene osobe ▪ djecu, žene, starije ili bolesne osobe ▪ domaćinstva čiji je nosilac žena ili dijete ▪ domaćinstva koja nemaju ili imaju veoma ograničene resurse ▪ etničke manjine (kao što su Romi ili drugi) ▪ osobe bez zemljišta ili prava korištenja u skladu sa domaćim zakonodavstvom

1 SAŽETAK

Podrška Svjetske banke (WB) Bosni i Hercegovini (BiH) kroz Projekat održivog upravljanja komunalnim otpadom ima za cilj da se stvori okruženje u kojem će se podstaknuti reforma sektora upravljanja komunalnim otpadom, što će poboljšati finansijsku i operativnu održivost komunalnih preduzeća i omogućiti daljnji razvoj sistema i unaprjeđenje komunalne usluge.

Cilj projekta je da se izgradi nova i unaprijedi postojeća infrastruktura za upravljanje komunalnim otpadom, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i deponiranja komunalnog otpada.

SWEEP će podržati integrirani pristup upravljanju čvrstim otpadom (SWM) kroz rješavanje izazova u sektoru upravljanja čvrstim otpadom (SWM) u BiH. Projekat ima za cilj poboljšanje osnovne infrastrukture za prikupljanje, tretman i odlaganje čvrstog otpada i podršku usvajanju dobrih praksi u upravljanju otpadom, uključujući veći povrat troškova i angažman javnosti. To će doprinijeti dugoročnoj održivosti pružanja usluga čvrstog otpada i pomoći u stvaranju privlačnijeg okruženja za život koje podržava ekonomski rast.

Projekt je osmišljen kako bi postigao svoj cilj kroz tri komponente:

Komponenta 1: *Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom,*

Komponenta 2: *Podrška integriranom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije, i*

Komponenta 3: *Upravljanje projektom i operativni troškovi.*

Projekt će podržati institucionalno jačanje i izgradnju kapaciteta na entitetskom i općinskom/kantonalnom nivou kako bi se poboljšali uvjeti za upravljanje otpadom u BiH i pomoglo na putu pristupanja EU. Komponenta 2 (Podrška održivom upravljanju otpadom zasnovanom na integriranom upravljanju otpadom i sistemu cirkularne ekonomije) će financirati unaprjeđenje infrastrukture i opreme za prikupljanje, tretman i odlaganje otpada. Investicije u okviru Komponente 2 će biti usmjerene na regionalni i općinski nivo kroz kombinaciju pod-zajmova i grantova.

Postojeći finansijski mehanizmi nisu dovoljni da bi utjecali na minimiziranje stvaranja otpada, ponovnu upotrebu, reciklažu i smanjenje odlaganja otpada na deponiju koje je trenutno najjeftinija opcija. Projektom će se kroz finansijske instrumente podrži tranzicija ka cirkularnoj ekonomiji. Okvirno područje djelovanja usmjereno je na analizu mogućnosti i definiranje preporuka za reviziju postojećih i uvođenje dodatnih ekonomskih i finansijskih instrumenta i mehanizama koji će utjecati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada.

Korisnici projekta

Korisnici projekta su kantonalna ministarstva okoliša, općine i gradovi (posebno njihovi sektori ili odjeli koji se bave upravljanjem otpadom, javna komunalna preduzeća u vlasništvu općina, gradova ili kantona).

Ovaj RPF pruža okvir za pojedinačne Planove preseljenja (RP) i gdje je prikladno, za lokaciju specifične Planove obnavljanja egzistencije (LRP), koji će se izraditi nakon što specifične lokacije i uticaji postanu poznati za sve pod-projekte koji podrazumijevaju preseljenje.

Ovaj RPF obuhvata sljedeće elemente:

- kratak opis projekta, sadržaj ovog RPF-a i mogućnost otkupa zemljišta/preseljenje i, gdje je prikladno, obnovu egzistencije – Poglavlje 2;
- pregled zahtjeva WB u vezi a otkupom zemljišta/preseljenjem i, gdje je prikladno, obnovu egzistencije – Poglavlje 3;
- detaljno objašnjenje pravnog okvira u FBiH, s analizom razlika između tog okvira i zahtjeva WB – Poglavlje 4;
- načela i ciljeve kojima se rukovode priprema i implementacija preseljenja i obnove egzistencije – Poglavlje 5. poglavlje;
- naknadu i prava za ljude zahvaćene projektom – Poglavlja 6 i 7;
- instrumente preseljenja i obnove egzistencije– Poglavlje 8;
- zahtjevi za objavljivanje informacija i javne konsultacije – Poglavlje 9;
- opis mehanizama za žalbe – Poglavlje 10;
- aranžmani implementacije za lokaciju specifičnih Planova preseljenja, i ako je primjenljivo, Planova obnavljanja egzistencije, koji će se izraditi – Poglavlje 11.

Institucionalni aranžmani

Projektom će upravljati Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT) putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT-ovi) smještenih u kantonalnim ministarstvima okoliša ili ekvivalentnim ministarstvima kantona uključenih u Projekt.

Svakodnevno upravljanje na nivou Projekta i koordinaciju projektnih aktivnosti koje se provode na svim nivoima provodit će PIU. PIU će uposliti iskusnog stručnjaka za okoliš i društvo (E&S) kojeg će podržavati E&S kontakt osobe iz PIT-ova. PIU će, uz podršku PIT-ova, provoditi aktivnosti monitoringa i evaluacije (M&E).

2 UVOD

2.1 Kratak opis Projekta

2.1.1 Ciljevi

Cilj projekta je da se izgradi nova i unaprijedi postojeća infrastruktura za upravljanje komunalnim otpadom, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i deponiranja komunalnog otpada. Okvirna područja djelovanja fokusirana su na nabavku opreme za prikupljanje i odvoz komunalnog otpada, nabavku opreme za odvojeno prikupljanje i sortiranje otpada, izgradnju kapaciteta za preradu i zbrinjavanje otpada, te izgradnju novih regionalnih, međuopćinskih i općinskih centara za upravljanje otpadom.

Projekat ima za cilj poboljšanje osnovne infrastrukture za prikupljanje, tretman i odlaganje čvrstog otpada i podršku usvajanju dobrih praksi u upravljanju otpadom, uključujući veći povrat troškova i angažman javnosti. To će doprinijeti dugoročnoj održivosti pružanja usluga čvrstog otpada i pomoći u stvaranju privlačnijeg okruženja za život koje podržava ekonomski rast.

Ovim projektom se želi stvoriti okruženje u kojem će se podstaknuti reforma sektora upravljanja komunalnim otpadom, što će poboljšati finansijsku i operativnu održivost komunalnih preduzeća i omogućiti daljnji razvoj sistema i unaprjeđenje komunalne usluge. Okvirna područja djelovanja fokusirana su na nabavku opreme za prikupljanje i odvoz komunalnog otpada, nabavku opreme za odvojeno prikupljanje i sortiranje otpada, izgradnju kapaciteta za preradu i zbrinjavanje otpada, te izgradnju novih regionalnih, međuopćinskih i općinskih centara za upravljanje otpadom.

2.1.2 Komponente

Projekt će se implementirati na teritoriji cijele BiH, pa tako i na teritoriji Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH), odnosno na teritoriji svih 10 kantona: Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Hercegovačko-neretvanski kanton, Kanton Sarajevo, Unsko-sanski kanton, Posavski kanton, Bosansko-podrinjski kanton Goražde, Srednjo-bosanski kanton, Zapadno-hercegovački kanton i Kanton 10.

Kako bi postigao svoje ciljeve, Projekat je osmišljen kroz 3 komponente:

Komponenta 1: Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom.

Ova Komponenta pruža tehničku pomoć za jačanje širokih institucionalnih aspekata integritanog upravljanja čvrstim otpadom u općinama, kantonima i na entitetskom nivou. Komponenta će takođe financirati kampanju podizanja svijesti javnosti o promjeni ponašanja. Aneks 1 uključuje tabelu s detaljnim aktivnostima za Komponentu 1 i njihovim odgovarajućim procijenjenim troškovima.

U okviru Komponente 1 aktivnosti će biti kategorizirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 1.1: Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročnu finansijsku održivost. Ova pod-komponenta će financirati pregled i reviziju postojećih ekonomskih instrumenata za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i reciklažu, uključujući razvoj dodatnih politika, zakona i propisa. Poseban fokus će biti na postojećim EPR shemama i mehanizmima fondova za okoliš u FBiH i načinima za jačanje i operacionalizaciju EPR sistema. Ova pod-komponenta će takođe financirati sveobuhvatne preglede financiranja usluga čvrstog otpada u uključenim općinama i kantonima, uključujući procjenu punih troškova upravljanja čvrstim otpadom, tarifa i sistema naplate.

Pod-komponenta 1.2: Kampanje javnog informiranja i promjene ponašanja. Ova pod-komponenta će podržati razvoj javnih informativnih kampanja i poticaja za promjenu ponašanja kako bi se smanjila količina otpada, uvela odvajanje na mjestu nastanka u domaćinstvu i povećala plaćanja računa od strane domaćinstava i drugih subjekata.

Komponenta 2: Podrška integritanom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije. Ova Komponenta će podržati unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom u općinama i kantonima koji učestvuju u procesu ka većoj kružnosti kroz ulaganja u energetski efikasnu infrastrukturu za prikupljanje otpada, vozila i opremu, razvoj postrojenja za reciklažu i pilotiranje kompostiranja na odabranim lokacijama. Takođe će razviti nove sanitarne deponije i/ili nadograditi i sanirati fizičke i operativne aspekte postojećih deponija u općinama i kantonima učesnicama, dok će poboljšati učinak okoliša i doprinijeti ublažavanju klimatskih promjena.

U okviru Komponente 2, investicije će biti strukturirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 2.1: Odvojeno prikupljanje, odlaganje, reciklaža i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada. Ova pod-komponenta će financirati nove i poboljšati postojeće sisteme upravljanja komunalnim otpadom, uključujući i) poboljšanja prikupljanja otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenje radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem otpada i uvelo/proširilo odvajanje na mjestu nastanka, ii) postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen na mjestu nastanka, i iii) pilot-testiranje za tretman odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući pilot postrojenja za kompostiranje, kako bi se povećalo ponovno korištenje resursa i smanjila emisija metana preusmjeravanjem organskog otpada da se ne odlaže na deponiju. Za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, ova pod-komponenta će takođe financirati izradu potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata i financijskih, okolišnih i društvenih procjena, prema potrebi.

Pod-komponenta 2.2: Izgradnja i unaprjeđenje infrastrukture za upravljanje otpadom. Ova pod-komponenta će ulagati u izgradnju komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući i) nove sanitarne deponije ili nove plohe na sanitarnim deponijama i dodatna unaprjeđenja infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom) na postojećim lokacijama, gdje su potrebni dodatni kapaciteti, ii) transfer stanice, i iii) sanacija i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog monitoringa životne sredine.

Komponenta 3: Upravljanje projektom i operativni troškovi. Ovom komponentom će se financirati rad Jedinica za upravljanje projektima u FBiH. Ova komponenta uključuje aktivnosti povezane s implementacijom projekta, kao što su: (i) zapošljavanje osoblja PIU i PIT-ova (šef projekta, tehnički stručnjaci, specijalisti za okoliš i društvo, stručnjaci za baze podataka, specijalisti za monitoring i evaluaciju, pravni stručnjaci, itd.), (ii) jačanje kapaciteta, (iii) komunikacija i kampanje podizanja svijesti, i (iv) operativni troškovi (oprema, logistika, itd.). Pored toga, u okviru ove komponente će se financirati i tzv. "povezani projekti" ili „pridruženi objekti“, tj. projekti koji su sastavni dio osnovnog projekta (npr. pristupni putevi do deponije i sl.) ali samo u slučaju da ne budu financirani od strane Projekta.

2.1.3 Aranžmani za implementaciju za cijeli Projekt

Projektom će upravljati Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT) putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT-ovi) smještenih u kantonalnim ministarstvima okoliša ili ekvivalentnim ministarstvima kantona uključenih u Projekt.

Svakodnevno upravljanje na nivou Projekta i koordinaciju projektnih aktivnosti koje se provode na svim nivoima provodit će PMU. PMU će uposliti iskusnog stručnjaka za životnu i društvenu sredinu (ES) kojeg će podržavati ES kontakt osobe u PIU/TIU. Aktivnosti monitoringa i evaluacije (M&E) provodit će PMU uz podršku PIU-a i TIU-a.

2.1.4 Vremenski rokovi i budžet cjelokupnog Projekata

Projekat će se provoditi u periodu od 5 godina. Procijenjeni trošak projekta je 78,1 milion USD sa sljedećom podjelom po komponentama:

Komponenta 1: Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom 1,5 miliona USD

Pod-komponenta 1.1: Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročnu financijske održivosti

Pod-komponenta 1.2: Kampanje javnog informiranja i promjene ponašanja

Komponenta 2: Podrška integrisanom upravljanju otpadom ka kružnoj ekonomiji 72,5 miliona USD,

Pod-komponenta 2.1: Odvojeno prikupljanje, odlaganje, reciklaža i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada,

Pod-komponenta 2.2: Izgradnja i unaprjeđenje infrastrukture za upravljanje otpadom i

Komponenta 3: Upravljanje projektom i operativni troškovi 4,1 milion USD.

2.2 Sadržaj i svrha Okvira politike preseljenja i Okvira obnavljanja egzistencije

Svrha ovog Okvira politike preseljenja (RPF) i Okvira obnavljanja egzistencije (LRF) je pojasniti načela preseljenja, organizacijske aranžmane i kriterije za dizajn koji će se primjenjivati na pod-projekte koji će se pripremati u toku implementacije Projekta, s obzirom na:

- pozitivno zakonodavstvo FBiH, i
- okolišni i socijalni okvir Svjetske banke, posebno njen Okolišni i socijalni standard 5: “Sticanje zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje” (ESS5)¹.

Ovaj RPF se primjenjuje i na projektne Pridružene objekte (npr. pristupne ceste, itd.), koji podrazumijevaju objekte ili aktivnosti koji se ne financiraju iz projekta, ali su, po prosudbi Banke: (a) u direktnoj i značajnoj vezi s projektom; (b) se provode ili se planira njihovo provođenje istovremeno s projektom; i (c) neophodni da bi projekt bio održiv i ne bi se gradili, proširivali ili provodili da nema projekta. Da bi se projekt ili aktivnost smatrali Pridruženim objektom, moraju biti zadovoljena sva tri uslova.

RPF i LRF su urađeni jer još uvijek nisu definirane tačne lokacije pod-projekata, potencijalni uticaji na zemljište i opseg preseljenja. Nakon što tačne lokacije i uticaji postanu poznati, RPF će usmjeravati izradu Planova preseljenja (RP) prema potrebi. RP-ovi će se izraditi za sve pod-projekte koji podrazumijevaju preseljenje, radi ispunjavanja odredbi ESS5 i zahtjeva lokalnog zakonodavstva u vezi sa otkupom zemljišta. Projektne aktivnosti kojima će se prouzrokovati eksproprijaciju i/ili fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje neće započeti dok se ti posebni planovi ne finaliziraju i dok ih ne odobri Banka.

Za pod-projekte gdje su prisutni skupljači sekundarnih sirovina, prije početka građevinskih radova na pod-projektu, zahtijevaće se priprema za lokaciju specifičnog Plana obnavljanja egzistencije (LRP) u svrhu obnavljanja egzistencije i izvora prihoda pogođenih mogućom rehabilitacijom za nastavak upotrebe ili zatvaranjem i prestankom korištenja starih odlagališta otpada. Precizno utvrđivanje pogođenih skupljača sekundarnih sirovina, drugih pogođenih grupa aktera i ugroženih grupa će biti proveden tokom popisa i anketa kao dio izrade za lokaciju specifičnih LRP, kad lokacije deponija i infrastrukture za zbrinjavanje otpada budu određeni i na osnovu toga će se izvršiti procjena uticaja.

Opseg zahtjeva i nivo detaljnosti RP-ova razlikovat će se s obimom i složenošću preseljenja. RP-ovi će se zasnivati na ažurnim i pouzdanim informacijama o:

- a) predloženom projektu i njegovim potencijalnim uticajima na raseljena lica i druge negativno pogođene grupe,
- b) odgovarajućim i izvodljivim mjerama ublažavanja, i
- c) neophodnim pravnim i institucionalnim aranžmanima za djelotvornu implementaciju mjera preseljenja.

Minimalni elementi RP-a u skladu sa ESS5 objašnjeni su u Prilogu 1 ovog dokumenta.

2.3 Vjerovatnoća otkupa zemljišta, uticaja na egzistenciju i proces provjere

Predložene projektne aktivnosti mogu imati uticaj na otkup zemljišta, uključujući privremeno zauzimanje zemljišta, ograničenje pristupa imovini i uticaj na egzistenciju zbog građevinskih radova u okviru pod-komponente 2.1. i pod-komponente 2.2.

Ovi radovi uključuju:

Pod-komponenta 2.1.: Odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada. Ova pod-komponenta podrazumijeva izgradnju novih i poboljšanje postojećih sistema upravljanja komunalnim otpadom, uključujući:

- poboljšanja prikupljanja otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenje radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem i uvelo/proširilo odvajanje na mjestu nastanka,
- postrojenja za sortiranje i agregaciju materijala koji se može reciklirati (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen od izvora, i
- pilote za tretman odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući pilot postrojenja za kompostiranje, kako bi se poboljšao oporavak resursa i smanjio metan emisije preusmjeravanjem organskog otpada sa odlaganja na deponijama.

Pod-komponenta 2.2.: Izgradnja i unapređenje infrastrukture za upravljanje otpadom. Ova pod-

¹ Dostupan na engleskom jeziku na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf>

komponenta odnosi se na izgradnju komunalne/regionalne infrastrukture otpada, uključujući:

- nove sanitarne deponije ili nove ćelije sanitarne deponije i dodatne nadogradnje infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom) na postojećim lokacijama gdje su dodatni kapaciteti garantovano,
- pretovarne stanice, i
- sanaciju i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa.

U okviru Komponente 3: Upravljanje projektom i operativni troškovi, pored financiranja rada Jedinice za implementaciju projekta u FBiH, ova komponenta uključuje financiranje tzv. “povezanih projekata“ ili „pridruženih objekata“, tj. projekata koji su sastavni dio osnovnog projekta (npr. pristupni putevi do deponije i sl.) **ali samo u slučaju da nisu financirani u okviru Projekta.**

3. ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE

U ESS5 Svjetske banke o otkupu zemljišta, ograničenjima korištenja zemljišta i prisilnom preseljenju prepoznato je da otkup zemljišta i ograničenja korištenja zemljišta povezani s projektom mogu imati štetne uticaje na zajednice i osobe. Otkup zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta povezana s projektom mogu prouzrokovati fizičko raseljavanje (selidba, gubitak stambenog zemljište ili gubitak smještaja), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemljišta, imovine ili pristupa imovini, koji dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za egzistenciju), ili oboje. Ciljevi ESS5 su:

- Izbjeći prisilno preseljenje ili, kada je neizbježno, minimizirati ga
- Izbjeći prisilno raseljavanje,
- Ublažiti neizbježne uticaje otkupa zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta
- Poboljšati uslove života fizički raseljenih siromašnih ili ugroženih osoba
- Pripremiti i provesti aktivnosti preseljenja kao programe održivog razvoja
- Osigurati odgovarajuće objavljivanje informacija, svrsishodne konsultacije i informirano učešće PAP

U skladu sa ESS5, zahvaćene osobe mogu se klasificirati kako slijedi:

	Kategorije PAP	Prava
a)	Oni koji imaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu (tj. oni koji imaju formalnu dokumentaciju u skladu s domaćim zakonom za dokazivanje svojih prava ili su izričito prepoznati u domaćem zakonu kao osobe kojima nije potrebna dokumentacija)	
b)	Oni koji nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali polažu prava na zemljište ili imovinu koja su prepoznata ili prepoznatljiva u skladu sa domaćim zakonima (npr. oni koji koriste zemljište generacijama bez formalne dokumentacije u skladu s običajnim ili tradicionalnim posjednim aranžmanima koji su prihvaćeni od strane zajednice i prepoznati domaćim zakonom, ili oni kojima nikada nije dato formalno pravo vlasništva ili bi njihovi dokumenti mogli biti nepotpuni ili izgubljeni)	Naknada za gubitak zemljišta ili imovine + Pomoć za preseljenje i egzistenciju
c)	Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili ne polažu pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste (npr. sezonski korisnici resursa, kao što su stočari, osobe koje dovode stoku na ispašu, ribari, lovci, neformalni skupljači sekundarnih sirovina ili osobe koje zauzimaju zemljište u suprotnosti s važećim zakonima)	Nemaju pravo na naknadu za zemljište, ali imaju pravo na pomoć za preseljenje i egzistenciju + naknadu za imovinu koju imaju

Ključni zahtjevi ESS5 mogu se rezimirati kako slijedi:

- Prisilno preseljenje treba se izbjegavati kada je to moguće. U slučajevima kada je neizbježno, minimizirat će se, te će se pažljivo planirati i implementirati odgovarajuće mjere za ublažavanje štetnih uticaja na raseljene osobe (i na zajednice domaćine koje primaju raseljene osobe).
- Trebaju se razmotriti svi izvodljivi alternativni dizajni projekta radi izbjegavanja ili minimiziranja otkupa zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta, uz istodobno balansiranje okolišnih, društvenih i financijskih troškova i koristi, kao i posvećivanje posebne pažnje rodnim uticajima i uticajima na siromašne i ugrožene;
- Sklopljene nagodbe sa zahvaćenim osobama potiču se radi izbjegavanja upravnih ili sudskih kašnjenja povezanih sa formalnom eksproprijacijom, kao i radi smanjenja uticaja, na zahvaćene osobe, povezanih s formalnom eksproprijacijom u mjeri u kojoj je to moguće;
- Kada se otkup zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta ne mogu izbjeći, Zajmoprimac će zahvaćenim osobama dati naknadu po trošku zamjene i drugu pomoć koja može biti potrebna kako bi im pomogao da poboljšaju ili barem da ponovo uspostave svoje životne standarde ili egzistenciju;
- Zajmoprimac neće pribjegavati prisilnim deložacijama zahvaćenih osoba. "Prisilna deložacija" definirana je kao stalno ili privremeno uklanjanje protiv volje pojedinaca, porodica i/ili zajednica iz domova i/ili sa zemljišta koje zauzimaju, bez pružanja i pristupa odgovarajućim vidovima pravne i druge zaštite. Primjena suverenih ovlasti, eksproprijacija ili slične aktivnosti Zajmoprimalca neće se smatrati prisilnom deložacijom, pod uslovom da su u skladu sa zahtjevima iz domaćeg prava i odredbama ESS5, kao i da se provode na način koji je u skladu s osnovnim načelima propisanog postupka.
- Objavljivanje odgovarajućih informacija i svrsishodno učešće zahvaćenih zajednica i osoba odvijat će se u toku razmatranja alternativnih dizajna projekta, kao i nakon toga u toku cijelog planiranja, realizacije, praćenja i evaluacije postupka isplate naknada, aktivnosti obnavljanja egzistencije i procesa selidbe;
- Zajmoprimac će osigurati uspostavu projektnog mehanizma za žalbe što je ranije moguće tokom pripreme projekta radi blagovremenog otklanjanja određenih bojazni vezanih za naknadu, selidbu ili mjere za obnovu egzistencije, izraženih od strane raseljenih osoba (ili drugih).
- U slučajevima kada su otkup zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta neizbježni, Zajmoprimac će provesti popis radi utvrđivanja osoba koje će biti zahvaćene projektom, utvrđivanja liste zemljišta i imovine koji će biti zahvaćeni, utvrđivanja ko će imati pravo na naknadu i pomoć i odvratanja od potraživanja osoba koje nemaju pravo, kao što su oportunistički doseljenici.

4. PRAVNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1 Ustav BiH

Ustavom BiH² predviđeno je:

- Da će BiH i njeni entiteti osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda,
- Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima,
- Pravo na imovinu nabrojano je kao jedno od trinaest osnovnih ljudskih prava zaštićenih Ustavom.

Eksproprijacija, tj. otkup nekretnina u javnom interesu, uređeno je na nivou entiteta (FBiH i RS) i BD-a. Ključne odredbe zakona u FBiH su detaljnije opisane u nastavku.

4.2 Pravni okvir u FBiH

4.2.1 Zakon o eksproprijaciji FBiH

*Zakon o eksproprijaciji FBiH*³ uređuje uslove (utvrđivanje javnog interesa), postupak eksproprijacije nekretnina za izgradnju objekata od javnog interesa, pravo na naknadu i iznose naknade, kao i rješavanje pritužbi i sporova.

Ključne odredbe Zakona mogu se rezimirati kako slijedi:

- *Javni interes i svrha eksproprijacije:* Nekretnina se može eksproprijisati samo nakon utvrđivanja javnog interesa za izgradnju objekta, odnosno izvođenje drugih radova na toj nekretnini. Nekretnina se može eksproprijisati kada je to potrebno za izgradnju saobraćajne infrastrukture, poslovnih/industrijskih zona, privrednih, komunalnih, zdravstvenih, prosvjetnih i objekata kulture, objekata odbrane, uprave i drugih objekata od javnog interesa kada se ocijeni da će se korištenjem nekretnine za koju se namjerava predložiti eksproprijacija u novoj namjeni postići veća korist od one koja se postizala korištenjem te nekretnine na dosadašnji način.

Eksproprijacija se može vršiti za potrebe FBiH, kantona, gradova, općina, javnih preduzeća i javnih ustanova, ako zakonom nije drukčije određeno. Izuzetno, eksproprijacijom se može ustanoviti služnost u korist građana radi postavljanja vodovodnih i kanalizacionih cijevi, električnih i telefonskih kablova, gasovoda i u drugim slučajevima određenim zakonom.

Javni interes može se utvrditi donošenjem odluke ili posebnim zakonom. Javni interes smatra se utvrđen regulacionim planom ili urbanističkim projektom donesenim za određeno područje.

Odluku o utvrđivanju javnog interesa na osnovu podnesenog prijedloga korisnika eksproprijacije s elaboratom eksproprijacije donosi Vlada FBiH kada se na području dvaju ili više kantona namjerava graditi ili izvoditi radove (po prethodno pribavljenim mišljenjima vlada kantona), vlada kantona kada se na području dvije ili više općine namjerava graditi ili izvoditi radove (po prethodno pribavljenom mišljenju općinskog vijeća) ili općina kada se na području općine namjerava graditi ili izvoditi radove.

- *Postupak eksproprijacije:* Postupak eksproprijacije sastoji se od sljedećih koraka:
  1. Pripremne radnje za eksproprijaciju: Korisnik eksproprijacije može zahtijevati da mu se zbog izrade investicionog elaborata, podnošenja prijedloga za utvrđivanje javnog interesa ili podnošenja prijedloga za eksproprijaciju dozvoli da na određenoj nekretnini izvrši potrebne pripremne radnje u skladu sa postupkom utvrđenim u Zakonu. Prijedlog se podnosi općinskoj službi za upravu za imovinsko-pravne poslove ("općinska služba za upravu").
  2. Nadležni organ donosi odluku o utvrđivanju javnog interesa.
  3. Korisnik eksproprijacije dužan je putem javnog oglasa pozvati vlasnike nekretnina i pokušati prethodno sporazumno sklopiti kupoprodajni ugovor sa zahvaćenim vlasnikom.
  4. Korisnik eksproprijacije podnosi prijedlog za eksproprijaciju općinskoj službi za upravu uz neophodnu dokumentaciju utvrđenu u članu 24. Zakona. Ako se to smatra potrebnim, prijedlog može sadržavati zahtjev za privremeno zauzimanje drugog potrebnog zemljišta za građenje objekta ili izvođenje radova u javnom interesu. Taj zahtjev može se takođe podnijeti kao zaseban zahtjev.
  5. Općinska služba za upravu je dužna je obavijestiti vlasnika nekretnine, bez odlaganja, o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju. Korisnik eksproprijacije i vlasnik nekretnine mogu takođe sporazumno zaključiti kupoprodajni ugovor *nakon* podnošenja prijedloga za eksproprijaciju, tj. do pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji koje je donijela općinska služba za upravu.
  6. Na zahtjev predlagača eksproprijacije izvršit će se zabilježba eksproprijacije u zemljišnim i drugim

² Usaglašen u 1995. godini između stranaka Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, tj. Dejtonskog mirovnog sporazuma

³ Službene novine FBiH, br. 70/07, 36/10, 25/12, 34/16

- javnim knjigama.
7. Općinska služba za upravu dužna je saslušati vlasnika nekretnine o činjenicama u vezi sa eksproprijacijom.
  8. Općinska služba za upravu donosi rješenje o eksproprijaciji po okončanju postupka po hitnoj osnovi. Žalba protiv tog rješenja može se podnijeti Federalnoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove (koja je navedena kao “Federalna uprava” u Zakonu). Ako postoji neslaganje zemljišnoknjižnog i faktičkog stanja na nekretnini (što je često slučaj), općinska služba za upravu raspraviti će pravo vlasništva prije nastavka s daljnjim koracima.
  9. Poslije pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji općinska služba za upravu dužna je bez odlaganja zakazati i održati usmenu raspravu za sporazumno određivanje naknade za ekspropriisanu nekretninu.
  10. Ako se ne postigne sporazum o naknadi u roku od 2 mjeseca od dana pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji (ili u kraćem roku ako općinska služba za upravu tako odluči), općinska služba za upravu dostavit će pravomoćno rješenje o eksproprijaciji sa svim spisima nadležnom sudu na čijem području se nalazi ekspropriisana nekretnina zbog određivanja naknade. Nadležni sud po službenoj dužnosti u vanparničnom postupku odlučuje o visini naknade za ekspropriisanu nekretninu.
  11. Zbog hitnosti slučaja ili da bi se otklonila znatnija šteta, korisnik eksproprijacije može stupiti u posjed ekspropriisanog zemljišta čak i prije pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji i prije isplate naknade, ali isključivo na osnovu odluke Vlade BiH kada se radi o izgradnji ili rekonstrukciji objekata javne infrastrukture (cestovne, energetske, komunalne, itd.), kao i pod uslovom da su ispunjeni posebni zahtjevi propisani zakonom. Prije podnošenja zahtjeva za dobivanje pristupa nekretnini, korisnik eksproprijacije dužan je vlasniku nekretnine predložiti razloge hitnosti i ponuditi mu sklapanje nagodbe kojom se omogućava prijevremeni pristup nekretnini. Zahtjev za prijevremeni pristup nekretnini podnosi se Upravnoj komisiji Vlade FBiH, dok Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove izrađuje prijedlog rješenja. U slučajevima kada je predmet eksproprijacije stambena ili poslovna zgrada, korisnik eksproprijacije ne može podnijeti zahtjev za prijevremeni pristup ako nije osigurana zamjenska nekretnina.
  12. Formalni prijenos zakonskog prava vlasništva u zemljišnoj knjizi vrši se na osnovu pravomoćnog rješenja i dokaza o isplaćenju naknadi ili dokaza da je raniji vlasnik stekao pravo vlasništva na drugoj odgovarajućoj nekretnini.
- *Puna (“potpuna”) i djelimična (“nepotpuna”) eksproprijacija:* Potpuna eksproprijacija omogućava korisniku eksproprijacije otkup zakonskog prava vlasništva na ekspropriisanoj nekretnini, dok prestaju prava ranijeg vlasnika na toj nekretnini, kao i druga prava. Nepotpunom eksproprijacijom se u korist korisnika ustanovljavaju prava služnosti na zemljištu i zgradi, kao i zakup na zemljištu na određeno vrijeme – po isteku zakupa, prava služnosti na zemljištu vraćaju se ranijem vlasniku. Nepotpuna eksproprijacija zavisi od mogućnosti potpunog vraćanja zemljišta u prijašnje stanje, a zakup ne može biti duži od pet godina.
- Međutim, vlasnici koji su pogođeni djelimičnim gubitkom svojih nekretnina imaju pravo zahtijevati potpunu eksproprijaciju i odgovarajuću naknadu, u slučajevima kada bi nepotpuna eksproprijacija pogoršala ekonomsko stanje vlasnika nekretnine ili bi preostali dio nekretnine učinila beskorisnim ili bi otežala njegovo korištenje. Takve zemljovlasnike mora obavijestiti o ovom pravu službenik koji vodi postupak eksproprijacije.
- *Naknada:* Zakonom je propisano da se obaveze po sporazumu o naknadi moraju izmiriti prije formalnog prenosa vlasništva na ekspropriisanu nekretninu. Naknadu zahvaćenim osobama daje korisnik eksproprijacije. Opće načelo Zakona je da se naknada treba obezbijediti po tržišnoj vrijednosti. Tržišna vrijednost računa se na osnovu cijene na području na kojem se nekretnina ekspropriše, koja se može postići za određenu nekretninu na tržištu i koja zavisi od odnosa ponude i potražnje u vrijeme njenog utvrđivanja.
- Naknada za zemljište zasnovana je na vrsti zemljište (poljoprivredno zemljište, šume, voćnjaci, itd.) i povezanim koristima koje bi vlasnik pribavio da nije bilo eksproprijacije.
- Vlasnici bespravno izgrađenih objekata (tj. objekata izgrađenih bez neophodnih građevinskih dozvola) nemaju pravo na naknadu; međutim, vlasnici bespravnih objekata mogu srušiti objekt i odnijeti materijal u roku utvrđenom od strane nadležne službe za upravu; u protivnom se objekt uklanja o trošku vlasnika bespravno izgrađenih objekata. Izuzetak od ovog pravila je kada je bespravno izgrađeni stambeni objekt jedini stambeni objekt koji vlasnik i članovi njegove najbliže porodice (pravo na dom) ili njihovi zakonski nasljednici posjeduju, u kojem slučaju imaju pravo na naknadu po tržišnoj vrijednosti. Uslovi za priznavanje prava na naknadu vlasniku bespravno izgrađenog objekta, pored gore navedenih uslova, uključuju:
13. da nadležni organ nije donio pravomoćno rješenje o uklanjanju objekta;

14. da je bespravno izgrađeni objekt registriran u avionskom snimku teritorije FBiH;
15. da je bespravni objekt jedini dom vlasnika bespravno izgrađenog objekta i članova njegove najbliže porodice ili njihovih nasljednika.

Lične i porodične prilike vlasnika čijim nekretninama predstoji eksproprijacija, kao i okolnosti koje mogu imati negativne ekonomske učinke, trebaju se uzeti u obzir prilikom utvrđivanja visine naknade⁴ (član 47.). Ovaj član bavi se ponovnom uspostavom egzistencije izvan okvira puke nadoknade izgubljene imovine tako što obezbjeđuje fleksibilnost na osnovu procjene u svakom pojedinačnom slučaju ličnih prilika. Poslovni subjekti i njihovi posebni zahtjevi za ponovnu uspostavu egzistencije izričito su obrađeni u članu 47.

4.2.2 Drugo relevantno zakonodavstvo FBiH

- *Zakonom o stvarnim pravima*⁵ uređuju se opća pitanja sticanja, korištenja, raspolaganja, zaštite i prestanka prava vlasništva i drugih stvarnih prava i prava posjeda, uključujući pitanja ograničavanja tih prava, pravo služnosti, prava suvlasništva i zajedničkog vlasništva, postupak za otkup stvarnih prava na zemljištu i/ili objektima podignutim na tuđem zemljištu. U Zakonu je navedeno da se prava vlasništva i druga stvarna prava mogu ograničiti ili oduzeti samo u javnom interesu i pod uslovima definiranim Zakonom u skladu sa načelima međunarodnog prava.

Značajna odredba Zakona je da posjednici nekretnine stiču prava vlasništva nakon 10 godina savjesnog i zakonitog posjedovanja ili nakon 20 godina savjesnog posjedovanja.

Osim toga, Zakonom je predviđeno da savjesni graditelj objekta na zemljištu koje je u tuđem vlasništvu ima pravo steći to zemljište, ako se vlasnik zemljišta nije protivio građenju. Vlasnik zemljišta u tom slučaju ima pravo tražiti da mu se nadoknadi tržišna vrijednost zemljišta.

- *Zakon o poljoprivrednom zemljištu FBiH*⁶ sadrži osnovne definicije i načela u vezi s upravljanjem, zaštitom, korištenjem, planiranjem i evidencijama vezanim za poljoprivredno zemljište. Zakonom je propisano da se pravo puta može ustanoviti na poljoprivrednom zemljištu u skladu s odlukom gradskog ili općinskog vijeća. Vlasnici takvog zemljišta imaju pravo na naknadu u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji.
- *Zakonom o građevinskom zemljištu FBiH*⁷ omogućava se legalizacija bespravno izgrađenih objekata na građevinskom zemljištu u državnom vlasništvu na kojem je objekt izgrađen. Ovim Zakonom omogućava se naknadno izdavanje dozvole za građenje od strane općinskog vijeća u skladu sa Zakonom o prostornom uređenju. Legalizacija bespravno izgrađenih objekata dodatno je uređena odlukama koje se donose na kantonalnom nivou, a provode na općinskom nivou.
- *Zakon o upravnom postupku FBiH*⁸ primjenjuje se u postupku eksproprijacije kao supsidijarni zakon u odnosu na *Zakon o eksproprijaciji*. Njime je uređen postupak koji upravni organi primjenjuju prilikom odlučivanja o pravima i obavezama građana. Stranke imaju pravo uložiti žalbu na odluke donesene u prvom stepenu. Zakon pruža mogućnost imenovanja privremenog zastupnika ako je, na primjer, nepoznato prebivalište vlasnika nekretnine koja se ekspropriše. Privremenog zastupnika imenuje organ koji vodi postupak ako to zahtijeva hitnost slučaja. Ako je imenovan privremeni zastupnik da djeluje u ime osobe čije prebivalište je nepoznato, organ koji vodi postupak dužan je objaviti svoj zaključak na oglasnoj ploči ili na neki drugi uobičajeni način (u novinama ili drugim medijima).
- *Zakonom o zemljišnim knjigama FBiH*⁹ uređeno je vođenje, održavanje i uspostava zemljišnih knjiga, kao i upis nekretnina i prava na nekretninama u tim zemljišnim knjigama. Pravo vlasništva i druga stvarna prava stiču se upisom u zemljišnu knjigu. U postupku eksproprijacije, pravomoćno rješenje o eksproprijaciji popraćen dokazom o isplati smatra se osnovom za upis korisnika eksproprijacije kao vlasnika.
- *Zakonom o vanparničnom postupku FBiH*¹⁰ utvrđena su pravila po kojima sudovi postupaju i odlučuju o ličnim, porodičnim, imovinskim i drugim pravima ili pravnim interesima koji se po zakonu rješavaju u

⁴ Član 47.: "Lične i porodične prilike ranijeg vlasnika ekspropriisane nekretnine uzet će se u obzir kao korektiv uvećanja visine utvrđene naknade ako su te prilike od bitne važnosti za materijalnu egzistenciju ranijeg vlasnika, a naročito u slučaju ako je zbog eksproprijacije većeg dijela ili čitavog zemljišta ili poslovne prostorije u kojoj je raniji vlasnik obavljao dozvoljenu poslovnu djelatnost ugrožena njegova materijalna egzistencija, kao i u slučaju kad se zbog eksproprijacije članovi poljoprivrednog domaćinstva moraju seliti iz područja gdje su prebivali ili boravili."

⁵ Službene novine FBiH, br. 66/13, 100/13 i 32/19 - odluka US

⁶ Službene novine FBiH, br. 52/09

⁷ Službene novine FBiH, br. 67/05 i 94/18 - odluka US

⁸ Službene novine FBiH, br. 2/98, 48/99, 61/22

⁹ Službene novine FBiH, br. 19/03, 54/04, 32/19 - odluka US i 61/22

¹⁰ Službene novine FBiH, br. 39/04, 73/05, 80/14 - dr. zakon i 11/21

vanparničnom postupku. Sudovi utvrđuju visinu naknade za eksproprisanu nekretninu u vanparničnom postupku. Stranke mogu zaključiti sporazum o obliku i obimu naknade, tj. visini naknade, a sud donosi rješenje koje je zasnovano na njihovom sporazumu ako utvrdi da je taj sporazum u skladu sa propisima koji uređuju vlasničke odnose.

- *Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom*¹¹ uređuje se socijalna zaštita i cilj mu je osigurati socijalnu zaštitu svojim građanima i njihovim porodicama u stanju socijalne potrebe. Pojedinci i porodice u stanju potrebe imaju pravo na privremenu, jednokratnu i druge vrste novčane pomoći, kao i druge vrste pomoći. Pravo na takvu pomoć može se dokazivati pred nadležnim organom općine u kojoj osoba i porodica imaju prebivalište.

4.3 Razlike i rješenja

Općenito govoreći, gore opisano zakonodavstvo FBiH pruža adekvatan okvir za provođenje aktivnosti preseljenja i isplate naknada u skladu sa zahtjevima SB-a. Glavne razlike između zakonodavstva FBiH i zahtjeva SB-a i rješenja obrađena kroz ovaj RPF prikazani su u Tabeli 1 u nastavku. S obzirom na objašnjene razlike između ESS5 i zakonodavstva FBiH, bit će moguće uskladiti te razlike u fazi pregovora (kako za formalne, tako i za neformalne vlasnike/korisnike) koje se potiču zakonodavstvom radi izbjegavanja formalne eksproprijacije.

---

¹¹ Službene novine FBiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16, 19/17 - dr. zakon i 40/18

Tabela 1.: Analiza razlika i mjere za prevladavanje razlika

Pitanje	Razlika	Mjere za prevladavanje razlike
Izbjegavanje prisilnog preseljenja	U zakonodavstvu o eksproprijaciji ne spominje se izričito izbjegavanje prisilnog preseljenja te se stoga javni organi ne potiču da teže tom izbjegavanju. Međutim, organi kao korisnici eksproprijacije imaju zakonsku obavezu nastojati sklopiti nagodbu u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji FBiH. Osim toga, u procesima dizajniranja projekata u prošlosti nastojalo se je konzistentno izbjeći ili minimizirati preseljenja i eksproprijacije u praksi u okviru nastojanja da se smanje troškovi.	Uložit će se maksimalni napor kako bi se potpisale sklopljene nagodbe sa osobama zahvaćenim projektom kako bi se izbjegla eksproprijacija, a takvi napor će se dokumentirati, kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a.
Planiranje i realizacija preseljenja	Zakon o eksproprijaciji nema izričite zahtjeve vezane za socio-ekonomske ankete ili izradu planova preseljenja. Međutim, s ciljem olakšavanja eksproprijacije u ranoj fazi, Zakon zahtijeva izradu elaborata eksproprijacije koji uključuje geodetski/katastarski plan utvrđenog područja za eksproprijaciju, listu zahvaćenih vlasnika i nekretnina, evaluaciju vrijednosti nekretnina i druge povezane informacije. Opseg elaborata eksproprijacije nije identičan polaznoj procjeni koja je propisana u ESS5.	Kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a, RP-ovi će se izraditi za sve pod-projekte koji podrazumijevaju preseljenje. Izrada RP-ova će također uključivati socio-ekonomsku anketu i popis kojima će se utvrditi kako formalni, tako i neformalni korisnici zemljišta/nekretnina, kao i uročane osobe/ domaćinstva
Granični datum	Nema razlika u pogledu utvrđivanja graničnog datuma (datum ili nakon kojeg osobe koje prijave boravište u projektnom području nemaju pravo na naknadu i/pomoć) između ESS5 i domaćeg zakonodavstva. Međutim, domaće zakonodavstvo nema zahtjev za saopćavanje graničnog datuma u cijelom projektnom području.	Kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a, granični datum bit će saopćen (i) u lokalnim medijima, (ii) na konsultacijskim sastancima.
Naknada za raseljene osobe	Nema razlika između ESS5 i Zakona o eksproprijaciji u pogledu načela utvrđivanja vrste naknade, s obzirom na to da se zakonom favorizira dodjela zamjenske nekretnine jednake vrijednosti, a ako korisnik eksproprijacije nema odgovarajuću nekretninu, dat će novčanu naknadu po tržišnoj vrijednosti nekretnine. Međutim, postoje dvije velike razlike između ESS5 i Zakona o eksproprijaciji. Prva razlika je kategorija osoba koje imaju pravo na naknadu. U Zakonu o eksproprijaciji uglavnom se navode formalni vlasnici nekretnina uz neke izuzetke bespravno izgrađenih stambenih objekata. Druga razlika leži u činjenici da ESS5 zahtijeva naknadu po trošku zamjene, dok Zakon o eksproprijaciji zahtijeva naknadu po tržišnoj vrijednosti nekretnine, a u zakonu se ne navodi izričito naknada za bilo kakve troškove uknjižbe, itd.	Naknada će se davati u punoj zamjenskoj vrijednosti skladu sa zahtjevima iz ESS5, kako je definirano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog RPF-a. Posebna prava nabrojana su u Matrici prava.
Ekonomsko raseljavanje	Domaćim zakonom priznaje se pravo (formalnih) vlasnika na naknadu izgubljene dobiti koju bi ostvarili kroz prijašnju upotrebu nekretnina u toku razdoblja od njihovog prijenosa do momenta kada su stekli pristup zamjenskim nekretninama. Stoga, npr., bivši vlasnik poslovnog objekta ima pravo na naknadu svih gubitaka dobiti dok ne bude u stanju u potpunosti ponovo uspostaviti poslovne djelatnosti. Međutim, domaće zakonodavstvo ne predviđa naknadu za ekonomsko raseljavanje u istom opsegu kao ESS5 (npr. naknada za neformalne vlasnike/korisnike koji će biti ekonomski raseljeni, osiguravanje sistema pomoći, itd.).	Isto kao gore navedeno

Pitanje	Razlika	Mjere za prevladavanje razlike
Ugrožene grupe	Nema izričitih odredbi u Zakonu o eksproprijaciji koje zahtijevaju konsultacije sa ranjivim grupama i pružanje pomoći ranjivim grupama u postupku eksproprijacije. U praksi, uticaji na osobe u socijalno nepovoljnom položaju ublažavaju se u određenoj mjeri kroz mjere socijalne zaštite koje se provode na nivou jedinica lokalne samouprave i u centrima za socijalni rad, kao i primjenom posebnih pravnih lijekova propisanih Zakonom o eksproprijaciji u vidu uvećane naknade za ekspropisane nekretnine formalnim vlasnicima, a u svakom konkretnom slučaju uzimanjem u obzir socijalnog statusa, financijskog stanja, nezaposlenosti, nivoa dohotka, itd.	U skladu s ESS5 će se za svaki pojedinačni slučaj definirati odgovarajuće mjere i primjenjivati kroz RP specifičan za lokaciju, u skladu s ovim RPF-om. Proces konsultacija će biti prilagođen da bi se osiguralo da se saslušaju i uzmu u obzir sve pojedine identificirane ugrožene grupe.
Mehanizam za pritužbe	Iako Zakon o eksproprijaciji <u>predviđa</u> pravo zahvaćenog stanovništva na podnošenje žalbi u različitim fazama postupka eksproprijacije, nema zahtjeva za uspostavu nezavisnog mehanizma za žalbe za obradu žalbi vezanih za određene projekte.	Uspostaviti će se mehanizam za žalbe u skladu sa ESS5 kako je opisano u poglavlju “Mehanizam za žalbe” ovog RPF-a.
Učešće/konsultacije	U nekoliko članova Zakona o eksproprijaciji predviđeno je obavještanje/konsultacije sa vlasnicima nekretnina i zainteresiranim stranama. Međutim, nema zahtjeva za osiguravanje učešća svog zahvaćenog stanovništva od najranije faze.	Objavljivanje informacija i konsultacije provodit će se u skladu sa zahtjevima iz ovog RPF-a.

5. KLJUČNI PRINCIPI I OBAVEZE U VEZI S OTKUPOM ZEMLJIŠTA/PRESELJENJEM I OBNAVLJANJEM EGZISTENCIJE

Poštovat će se sljedeći principi preseljenja i otkupa zemljišta u vezi s implementacijom Projekta:

1. Usklađenost s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima WB.
Svaki prisilni otkup nekretnina, ograničavanje pristupa imovini ili preseljenje do kojih bi moglo doći u vezi s implementacijom pod-projekata, provodit će se u skladu s važećim zakonodavstvom u FBiH, zahtjevima iz ESS5, ovim RPF-om i dobrom međunarodnom praksom.
2. Izbjegavanje ili minimiziranje preseljenja
Prisilno preseljenje izbjegavat će se ako je to izvedivo, ili će se minimizirati, uz istraživanje svih održivih alternativnih dizajna projekta.
U mjeri u kojoj je to moguće, nastojat će se sporazumno pregovarati i postići sporazumi s osobama zahvaćenim projektom radi izbjegavanja ili minimiziranja opsega prisilnog preseljenja.
3. Planovi preseljenja (RP) i Planovi obnavljanja egzistencije (LRP)
Kad se preseljenje ne može izbjeći, slijedit će se postupak i zahtjevi navedeni u ovom RPF-u prilikom izrade i realizacije za lokacije specifičnih RP-ova za svaku od lokacija/mjesta na kojima se očekuje preseljenje. Ako su prisutni skupljači sekundarnih sirovina koji će trajno izgubiti izvor egzistencije, zbog ograničenja pristupa resursima uzrokovanog pod-projektom, pripremiće se i implementirati program obnavljanja egzistencije i pružanja podrške, da bi im se pomoglo da obnove svoju egzistenciju. Priprema programa obnavljanja egzistencije i pružanja podrške će se obaviti u konsultaciji i uz aktivno učešće pogođenih strana i na osnovu primjenljivih mjera obnavljanja egzistencije iz LRP. Takođe, u slučajevima gdje je pod-projektom pogođena egzistencija ugroženih grupa (čak i bez njihovog raseljavanja), pripremiće se za lokaciju specifični LRP-ovi da bi im se pomoglo.
U toku izrade RP-ova i LRP-ova (gdje je primjenljivo) provest će se popis i polazna anketa radi utvrđivanja broja zahvaćenih osoba, njihovog prosječnog dohotka i životnog standarda, stope zaposlenosti i općeg zdravstvenog stanja itd., kao i utvrđivanje ko će imati pravo na naknadu i pomoć.
4. Granični datum
Granični datum za utvrđivanje prihvatljivosti formalnih vlasnika zemljišta bit će datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju od strane korisnika eksproprijacije nadležnim organima (kako je utvrđeno lokalnim zakonodavstvom o eksproprijaciji), a granični datum za neformalne vlasnike koje domaće zakonodavstvo ne priznaje bit će datum polazne ankete.
Granični datum će se javno objaviti u lokalnim medijima i na konsultacijskim sastancima, uz prateće objašnjenje.
Osobe koje su se doselile u Projektno područje nakon graničnog datuma neće imati pravo ni na kakvu naknadu, ali će im se dovoljno unaprijed dostaviti obavijest sa zahtjevom da napuste prostor i uklone zahvaćene građevine prije implementacije projekta. Materijal od njihovih uklonjenih građevina neće im biti oduzet i neće morati platiti nikakvu novčanu kaznu, niti će trpjeti bilo kakve sankcije.
5. Poboljšanje egzistencije i životnog standarda
Egzistencija i životni standard zahvaćenih osoba trebaju se poboljšati ili barem vratiti na nivoe prije raseljavanja ili na nivoe prije početka implementacije Projekta, ovisno o tome koji su viši, u što kraćem roku. Za pogođene skupljače sekundarnih sirovina čija se egzistencija primarno zasniva na zaposlenju i trajno su, potpuno ili djelimično, ostali bez tog zaposlenja, kao posljedica zatvaranja postojećeg odlagališta otpada ili izgradnje nove deponije, ili su pogođene strane ostale bez izvora egzistencije koji se zasnivao na zemljištu, zbog ograničenja pristupa otpadu kao resursu za recikliranje, za obnavljanje egzistencije će se staviti na raspolaganje druga vrsta podrške za egzistenciju (na osnovu konsultacija sa skupljačima sekundarnih sirovina).
6. Naknada i podrška za egzistenciju
Svi vlasnici, posjednici i korisnici zahvaćenih nekretnina u vrijeme graničnog datuma, bilo sa ili bez potpuno priznatih prava vlasništva, imat će pravo na određenu vrstu naknade ili pomoći kako je navedeno u Matrici prava (Tabela 2 ovog dokumenta). Trebaju se uzeti u obzir i ublažiti, kako gubitak smještaja (fizičko raseljavanje), tako i gubitak egzistencija (tj. “ekonomsko raseljavanje”).
Prihvatljivost za naknadu za preseljenje ili podršku za egzistenciju će biti ograničena graničnim datumom koji će se utvrditi za svaki pod-projekt kao datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju za formalne vlasnike, te kao dan početka polazne ankete (popis strana zahvaćenih projektom - PAP) za sve neformalne

korisnike.

Uvijek će se izvršiti isplata naknade prije ulaska na zemljište ili stupanja u posjed nekretnine od strane korisnika eksproprijacije. Zemljište se ne može fizički preuzeti (tj. nikakvi građevinski radovi niti građenje ne mogu započeti) prije isplate naknade zahvaćenim osobama. U slučaju odsutnih vlasnika (npr. osobe sa zakonskim pravima na zemljište, ali koje žive negdje drugdje), oni će i dalje imati pravo na naknadu, a agencija za implementaciju treba uložiti, i dokumentirati, napore u dobroj vjeri da ih pronade i obavijesti o postupku. Ti naponi mogu uključivati napore da se do njih dođe preko njihovih susjeda, objavu oglasa u novinama putem kojeg se obavještavaju o postupku, itd. Ako se ne mogu pronaći, a u skladu s lokalnim zahtjevima, iznos naknade mora se doznačiti na prelazni račun i biti lako dostupan ako se odsutni vlasnik ponovo pojavi.

U slučaju postojanja bilo kakvih pravnih pitanja vezanih za vlasništvo na nekretnini, iznos naknade mora se doznačiti na prelazni račun i biti lako dostupan nakon rješavanja pravnih pitanja vezanih za vlasništvo.

U skladu sa zahtjevima WB i načelima Zakona o eksproprijaciji FBiH, kada je riječ o raseljenim osobama čije egzistencije su zasnovane na zemljištu, prednost će se dati strategijama preseljenja zasnovanim na zemljištu u mjeri u kojoj je to moguće. Kad god se daje zamjensko zemljište, zahvaćenim osobama treba se dati zemljište čija kombinacija produktivnog potencijala, za lokaciju specifičnih prednosti i drugih karakteristika, je barem ekvivalentna karakteristikama zemljišta koje se treba uzeti za potrebe Projekta. Međutim, isplata novčane naknade za izgubljenu imovinu može biti prikladna u slučajevima kada su egzistencije zasnovane na zemljištu, ali zemljište koje se otkupljuje za Projekt predstavlja mali dio zahvaćene parcele i preostali dio je još uvijek ekonomski održiv; u slučajevima kada postoje aktivna tržišta zemljišta ili stambenih nekretnina i kada postoji dovoljna ponuda zemljišta i stambenih nekretnina; ili u slučaju egzistencije koja nije zasnovana na zemljištu. Novčana naknada obezbijedit će se po trošku zamjene. Trošak zamjene uključuje iznos koji je dovoljan da se zamijeni izgubljena imovina i pokriju transakcijski troškovi (npr. administrativne takse, takse za uknjižbu, transakcijske naknade, porez na promet nekretnina, naknade za legalizaciju, itd.). Prilikom utvrđivanja troška zamjene, u obzir se neće uzimati amortizacija imovine.

U slučaju kada je zahvaćena poslovna djelatnost, pomoć za ponovnu uspostavu egzistencije bit će zasnovana na izgubljenoj dobiti u toku razdoblja potrebnog za ponovnu uspostavu poslovne djelatnosti negdje drugdje, koji će se procjenjivati u svakom slučaju pojedinačno.

7. Objavljivanje informacija i konsultacije

Sve zahvaćene osobe i sve nove zajednice domaćini obavještavat će se, svrsishodno će se konsultirati i poticati da učestvuju u planiranju, izradi RP-a, realizaciji i evaluaciji preseljenja. Zahvaćene osobe obavještavat će se o opcijama i pravima vezanim za preseljenje, te će se konsultirati o tehnički i ekonomski izvodivim alternativama za preseljenje i obnavljanje egzistencije, koje će im se ponuditi da biraju.

Posjetit će se sve neposredno zahvaćene osobe (vlasnici, posjednici i korisnici) i objasniti će im se postupak otkupa zemljišta i posebni uticaji na njihovo zemljište. PIT-ovi će ugroženim osobama/domaćinstvima olakšati pristup informacijama i pomoć, u skladu sa posebnim potrebama tih osoba i na osnovu provjera koje će se provoditi u svakom slučaju pojedinačno uz podršku nadležnih općinskih službi za socijalna pitanja.

Osim toga, PIT-ovi će objaviti ovaj RPF i sve buduće RP-ove, i gdje je prikladno LRP-ove, u općinama na čijim područjima bi moglo doći do otkupa zemljišta, te će pomoći općinama da se upoznaju sa zahtjevima utvrđenim u tim dokumentima. PIT-ovi će, u saradnji s jedinicama lokalne samouprave, osigurati pružanje informacija o postupku za podnošenje žalbi i njegovoj dostupnosti za PAP na općinskom nivou.

8. Privremeno zauzimanje zemljišta

Za kratkoročne uticaje vezane za privremeno zauzimanje zemljišta za potrebe građenja obezbijedit će se naknada u skladu sa lokalnim zakonodavstvom o eksproprijaciji, kao i u skladu sa zahtjevima ESS5 za sve neformalne vlasnike/korisnike zahvaćene takvim privremenim zauzimanjem zemljišta, kako je utvrđeno u Matrici prava (Tabela 2 ovog dokumenta).

9. Pomoć ugroženim osobama

Posebno se mora obratiti pažnja na potrebe ugroženih grupa koje se posebno moraju uzeti u obzir. Bit će identificirane ugrožene osobe, a odgovarajuće mjere za pružanje podrške tim osobama će se ugraditi u RP-ove i LRP-ove, na osnovu lične situacije tih ugroženih osoba. Okvirna lista tih mjera uključuje, bez ograničenja: pojedinačne sastanke za objašnjavanje kriterija prihvatljivosti i prava, pomoć u toku

procesa isplate (osiguravanje dobrog razumijevanja dokumenata koji se odnose na naknade i procesa isplate), dodatnu socijalnu pomoć, podršku za uklanjanje i prevoz materijala, itd. U zavisnosti od njihovog postojećeg načina egzistencije, pogođenim skupljačima sekundarnih sirovina će se pružiti jedna od tri osnovne vrste podrške za egzistenciju, u skladu sa sljedećim: (i) obnavljanje egzistencije zasnovane na zemljištu; (ii) obnavljanje egzistencije zasnovane na zaposlenju; (iii) obnavljanje egzistencije zasnovane na poslovnoj djelatnosti. Posebna pažnja će se posvetiti djeci koja skupljaju sekundarne sirovine, što će se utvrditi tokom pripreme za lokaciju specifičnog LRP. Za djecu koja skupljaju sekundarne sirovine, podršku će pružiti i lokalni administrirani organi na način koji je u skladu s ESS2 o dječjem radu i putem mjera navedenih u ESMF i LMP. Identifikacija pogođenih skupljača sekundarnih sirovina i drugih pogođenih grupa aktera i ugroženih grupa će se izvršiti tokom popisa i anketa, kao dio za lokaciju specifičnih LRP i ESIA, kad budu određene lokacije deponija i infrastrukture za zbrinjavanje otpada i na osnovu toga će se izvršiti procjena uticaja.

10. Pomoć za selidbu

Pomoć za selidbu treba pokriti trošak premještanja namještaja i drugih ličnih stvari u slučaju fizičkog preseljenja domaćinstva, kao i troškove prenosa i ponovne ugradnje opreme, mašina ili druge imovine za zahvaćene djelatnosti. Pomoć za selidbu prema potrebi takođe treba uključivati podršku za pokrivanje troška identifikacije i osiguranja novog smještaja, kao i druge troškove selidbe, kao što su trošak prenosa komunalnih usluga na novu adresu.

11. Mehanizam za žalbe

Uspostavit će se djelotvoran mehanizam za žalbe za zaprimanje i blagovremeno otklanjanje određenih bojazni vezanih za naknadu i selidbu, izraženih od strane raseljenih osoba, na način koji je detaljnije opisan u Poglavlju 10 ovog RPF-a.

12. Monitoring i evaluacija

PIT-ovi će vršiti monitoring i evaluaciju implementacije RP-ova, kako preko internih, službenih institucionalnih aranžmana, tako i preko nezavisnog, eksternog specijaliste za monitoring, na način koji je detaljnije opisan u odjeljku 11.3 ovog RPF-a.

6 NAKNADE I PRAVA

U slučajevima kada se otkup zemljišta i preseljenje ne mogu izbjeći, sve strane zahvaćene projektom (PAP) imat će pravo na naknadu, u skladu sa načelima vezanim za naknade iz Zakona o eksproprijaciji FBiH i zahtjevima iz ESS5. Cijeli proces mora biti transparentan, javno objavljen i detaljno definiran u okviru RP-ova. Primarni kriterij za prihvatljivost PAP je da su se osoba ili imovina morale nalaziti u okviru projektnog područja prije graničnog datuma.

U skladu sa ESS5, postoje 3 kategorije osoba u smislu prava na naknadu:

- One koje imaju formalna zakonska prava na zemljištu ili imovini;
- One koje nemaju formalna zakonska prava na zemljištu ili imovini, ali polažu prava na zemljište ili imovinu koja su priznata ili mogu biti priznata u skladu sa domaćim zakonima; i
- One koje nemaju zakonsko pravo, niti polažu prava koja mogu biti priznata na zemljištu ili imovini koji su u njihovom posjedu ili koje koriste.

To ukazuje na to da se smatra da osobe koje imaju ili polažu formalna prava na zemljištu ili imovini, imaju pravo na naknadu za zemljište ili imovinu koju gube, kao i na drugu pomoć, kao što su naknada za selidbu i podrška nakon preseljenja, dok osobe koje nemaju nikakva zakonska prava, niti polažu prava koja mogu biti priznata na zemljištu koje je bilo u njihovom posjedu prije postupka za otkup, imaju pravo na pomoć za preseljenje i egzistenciju.

U slučaju sporazumnog sklapanja kupoprodajnog ugovora između korisnika eksproprijacije i zahvaćenog vlasnika, PIT-ovi moraju osigurati da je taj ugovor u skladu sa zahtjevima iz ESS5. Neće se vršiti nikakav otkup zemljišta (tj. početak građenja) prije davanja svih vrsta neophodne naknade zahvaćenim vlasnicima.

Prava na naknadu za različite kategorije prihvatljivih osoba i imovine, obuhvaćena bilo trenutno važećim zakonodavstvom FBiH ili ovim RPF-om za prevladavanje razlika i ispunjavanje posebnih zahtjeva WB, opisana su u nastavku u Tabeli 2.

Tabela 2.: Matrica prava

VRSTA PRAVA ILI NEKRETNINE ZAHVAĆENIH PROJEKTOM	PRAVO
DOMAĆINSTVA	
Gubitak stana kao posebnog dijela zgrade (vlasnik)	Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama ili Novčana naknada po trošku zamjene + Naknada za selidbu
Gubitak stambenog objekta/stana (neformalni posjednik)	Obezbjedenje korištenja alternativnog smještaja, sa zaštitom posjeda, ako posjednik nema izvora dohotka ili nema stabilnih izvora dohotka i njegova porodica u vlasništvu nema drugu nekretninu, uz dodatnu pomoć prema potrebi, što se procjenjuje u svakom slučaju pojedinačno + Naknada za selidbu
Privremeno zauzimanje zemljišta i gubici (vlasnik ili zakupac)	Naknada u iznosu zakupnine koja se može postići na tržištu + Novčana naknada za gubitak imovina (kao što su objekti, usjevi, nasadi) + Obaveza vraćanja zemljišta u stanje u kojem je bilo prije projekta + Naknada po tržišnoj vrijednosti za gubitak neto dobiti od narednih usjeva koji se ne mogu zasadi tokom trajanja privremenog posjeda (npr. naknada za izgublenu žetvu po prosječnom prinosu/hektaru)
Gubitak prava puta (vlasnik ili zakupac)	Naknada za umanjenje tržišne vrijednosti nekretnine ¹² + Naknada za sve štete na nekretnini

¹² Umanjenje tržišne vrijednosti predstavlja smanjenje vrijednosti nekretnine zbog ustanovljavanja prava puta od strane korisnika eksproprijacije, a utvrđuje se u svakom slučaju pojedinačno. Isplaćuje se u vidu novčane naknade koju utvrđuje sudski vještak.

Gubitak stambenog objekta/stana (zakupac)	Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka (kako je uređeno u ugovoru o zakupu) + Plaćanje troškova preseljenja i naknada za druge troškove uzrokovane selidbom i novčana naknada na jednokratnoj osnovi (prelazna naknada) + Obezbjedenje zamjenskog objekta/stana za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije + Prijelazna pomoć prilagođena potrebama svake grupe raseljenih osoba
Gubitak zemljišta (neformalni posjednici zemljišta)	Novčana naknada za gubitak imovine (usjevi, infrastruktura za navodnjavanje i druga poboljšanja na zemljištu) po trošku zamjene
Gubitak godišnjih usjeva (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	Pravo na žetvu usjeva ili (ako žetva nije moguća) novčana naknada za usjeve po trošku zamjene
Gubitak višegodišnjih usjeva/voćnjaka (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	Pravo na berbu voća, povrća, itd. + Novčana naknada za višegodišnje biljke i stabla po trošku zamjene
POSLOVNI SUBJEKTI	
Gubitak poslovnog prostora i gubitak djelatnosti (vlasnik formalnog poslovnog objekta)	Zamjenska nekretnina sa sličnim ili istim karakteristikama ili Novčana naknada po trošku zamjene + Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti za sve bespravno podignute poslovne objekte (ako postoje na mjestu djelatnosti) + Novčana naknada za troškove prijenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme + Novčana naknada za gubitak dobiti kao rezultat projekta (do ponovne uspostave poslovnih djelatnosti negdje drugdje), koja se računa na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u toku posljednje tri godine evidentiranih u nadležnoj poreznoj upravi
Gubitak poslovnog prostora i gubitak djelatnosti (vlasnik neformalnog poslovnog objekta ili poslovnog objekta privremenog karaktera)	Novčana naknada po građevinskoj vrijednosti poslovnog objekta (koji postoji na dan graničnog datuma) + Osiguranje odgovarajuće zamjenske lokacije za zakup radi omogućavanja nastavka poslovnih transakcija, osim ako vlasnik ima istu ili sličnu poslovnu djelatnost negdje drugdje + Novčana naknada za troškove prijenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme + Novčana naknada za gubitak dobiti kao rezultat projekta (do ponovne uspostave poslovnih djelatnosti negdje drugdje (do 6 mjeseci)), koja se računa na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u toku posljednje tri godine evidentiranih u nadležnoj poreznoj upravi
Gubitak djelatnosti u objektu uzetom u zakup (zakupac)	Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka + Naknada za sva poboljšanja na prostoru (kao što su obnova, preuređenje, itd.) po trošku zamjene + Naknada za troškove selidbe i ponovne ugradnje opreme i inventara + Novčana naknada na jednokratnoj osnovi (prijelazna naknada) koja se utvrđuje u svakom slučaju pojedinačno u toku socijalne ankete pribavljanjem relevantnih podataka o dohotku i egzistenciji. Prijelazna naknada se potom utvrđuje srazmjerno gubitku + Obezbjedenje zamjenskog prostora za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije
Privremeno zauzimanje zemljišta u toku građevinskih radova (formalni ili neformalni poslovni objekti)	Zahvaćeno zemljište i infrastruktura vraćaju se u stanje u kojem su bili prije projekta + Novčana naknada za privremeno zauzimanje zemljišta u iznosu zakupnine po tržišnoj vrijednosti + Naknada za svu izgubljenu imovinu (kao što su objekti, stabla, itd.)
Gubitak plaća (zaposlenici u formalnim ili neformalnim poslovnim objektima)	U slučaju privremenog prekida poslovanja i stoga privremenog prekida rada zaposlenika: naknada za gubitak plaća zaposlenicima, u iznosu prosječne plaće za posljednjih šest mjeseci (koja se isplaćuje direktno poslodavcu koji dostavlja dokaz o isplaćenim plaćama u prijelaznom razdoblju) U slučaju prestanka poslovnih djelatnosti kao rezultat projekta: naknada za otpremnine zaposlenicima u iznosu plaća isplaćenih u posljednjih šest mjeseci (koja se isplaćuje direktno zaposlenicima)

Privremeni gubici dobiti od djelatnosti/najamnine u toku građevinskih radova (djelatnosti koje se ne sele)	Novčana naknada za gubitak dobiti do završetka građevinskih radova koji direktno utiču na poslovanje privrednog subjekta, u skladu sa procjenom sudskih vještaka
Umanjenje vrijednosti poslovne nekretnine zbog sticanja dijela zemljišta na kojem se nalazi poslovna imovina (npr. parking privrednog subjekta)	Novčana naknada za umanjene vrijednosti poslovne nekretnine, u skladu sa procjenom sudskih vještaka
OSTALO, UKLJUČUJUĆI GUBITAK PRIHODA I EGZISTENCIJE ZA SKUPLJAČE SEKUNDARNIH SIROVINA	
Utjecaji na ugrožene grupe	Uz sva prava utvrđena u ovoj matrici, ugroženim PAP će se obezbijediti dodatna pomoć uključujući pravnu podršku i pomoć. Sva neophodna dodatna podrška za sva zahvaćena ugrožena domaćinstva utvrđivat će se u svakom slučaju pojedinačno u toku socio-ekonomske ankete. Tim PAP se daje prednost pri zapošljavanju na projektu ako je moguće.
Gubitak javne infrastrukture	Javna infrastruktura zamijenit će se prije uklanjanja, infrastrukturom istih ili boljih specifikacija.
Nedefinirani uticaj (trajni ili privremeni gubitak)	Svi nedefinirani uticaji ublažavaju se u skladu sa načelima i ciljevima ovog RPF-a. U slučaju neslaganja između domaćeg zakonodavstva i politike WB u određenom slučaju, prevladava odredba koja je povoljnija za zahvaćenog vlasnika/korisnika.
Gubitak prihoda tokom prelaznog perioda – Dodatak za osiguranje egzistencije	Paušalni iznos jednak tromjesečnom prihodu na osnovu službenih stopa siromaštva koje je utvrdila Vlada Mjesečna stopa siromaštva X broj članova pogođenog domaćinstva X 3 Ako se pogođena strana spada u ugrožene siromašne grupe, gornji iznos se udvostručava
Trajan gubitak izvora egzistencije zbog fizičkog preseljenja pogođene strane ili gubitka pristupa sekundarnim sirovinama	Ima pravo učestvovanja u bilo kojoj od 3 vrste Programa obnavljanja egzistencije: (i) Obnavljanje egzistencije zasnovane na zemljištu (ii) Obnavljanje egzistencije zasnovane na zaposlenosti (iii) Obnavljanje egzistencije zasnovane na poslovnoj djelatnosti

7 NAKNADA ZA RAZLIČITE KATEGORIJE IMOVINE I PODRŠKA ZA OBNAVLJANJE EGZISTENCIJE ZA SKUPLJAČE SEKUNDARNIH SIROVINA (AKO IH IMA)

Naknada za objekte i naknada za građevinsko zemljište

Preferirana opcija za objekte i građevinsko zemljište koji su određeni za eksproprijaciju treba biti zamjenski objekt/zemljište u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji FBiH. U slučaju zamjenske imovine, trebaju se primjenjivati sljedeći kriteriji u najvećoj mogućoj mjeri:

- Parcele s objektima trebaju biti približno iste veličine i uključivati iste mogućnosti korištenja,
- Objekti trebaju biti slične veličine i standarda, uključujući pristup komunalnim uslugama, i
- Objekti trebaju biti na razumnoj udaljenosti i imati sličan potencijal sa aspekta egzistencije (npr. pristup zapošljavanju i poljoprivredi).

Ako se osobama zahvaćenim projektom obezbijedi zamjenski objekt manje veličine ili nepovoljnijih karakteristika, vlasnicima se mora isplatiti razlika u vrijednosti.

Ako zahvaćeni vlasnik odluči uzeti novčanu naknadu umjesto zamjenske nekretnine ili ako nije moguće pronaći odgovarajuću zamjensku nekretninu u datom području, naknada za objekte isplaćuje se u novcu po punom trošku zamjene. To će biti tržišna vrijednost neophodnog materijala za izgradnju zamjenskog objekta površine i kvaliteta sličnih ili boljih od površine i kvaliteta zahvaćenog objekta, ili za popravku djelimično zahvaćenog objekta, plus trošak prevoza građevinskog materijala na gradilište, plus trošak kompletne radne snage i naknade izvođača, plus trošak svih uknjižbi i poreza na promet. Prilikom utvrđivanja troška zamjene, amortizacija imovine i vrijednost sačuvanog materijala ne uzimaju se u obzir, niti se vrijednost koristi koje će proizići iz projekta odbija od procijenjene vrijednosti zahvaćene imovine. On takođe uključuje troškove izravnavanja ili drugih pripremnih radova za novogradnju ili novu namjenu. Troškovi se računaju u vrijeme zamjene nekretnine, a ako to nije slučaj, prilikom izračuna u obzir se uzima inflacija.

Naknada će se takođe obezbijediti za svu štetu prouzrokovanu građevinskim aktivnostima.

Naknada za poljoprivredno zemljište

Kako je uređeno Zakonom o eksproprijaciji FBiH, naknada za zemljište utvrđuje se kad god je to moguće u vidu druge odgovarajuće nekretnine koja omogućava ranijem vlasniku približno jednake uslove korištenja. Jednaki uslovi korištenja zadovoljeni su ako su ispunjeni sljedeći kriteriji:

- prihvatljiva je zahvaćenom vlasniku/poljoprivredniku,
- približno je iste veličine,
- ima sličan ili bolji poljoprivredni potencijal, tj. plodnost, pokos, oblik parcele, izloženost sunčevoj svjetlosti, i
- nalazi se na razumnoj udaljenosti.

U slučaju kada se zahvaćenom vlasniku ne može obezbijediti ekvivalentna nekretnina jer se ne može pronaći ekvivalentno poljoprivredno zemljište na razumnoj udaljenosti ili zemljište koje je raspoloživo nije prihvatljivo vlasniku, organ zadužen za eksproprijaciju dužan je obezbijediti pisane dokaze o neuspjelim pokušajima da pronađe slično zemljište i isplatiti naknadu za to zemljište po punom trošku zamjene.

Kada je riječ o poljoprivrednom zemljištu, trošak zamjene zemljišta jednakog proizvodnog potencijala ili namjene koje je u blizini zahvaćenog zemljišta u toku perioda prije projekta ili u fazi prije raseljavanja, pri čemu se u obzir treba uzeti veća vrijednost, sa troškom neophodne pripreme zemljišta za njegovo dovođenje na nivo sličan zahvaćenom zemljištu, uključujući troškove uknjižbe u zemljišnu knjigu i naknade za prijenos.

U domaćem zakonodavstvu nije izričito definirana situacija kada je u zamjenu moguće dati parcelu manje veličine ili parcelu manjeg poljoprivrednog potencijala, ni da li bi bilo prihvatljivo isplatiti razliku u novcu uključujući naknadu u naturi radi nadomještanja razlike u veličini ili potencijalu. U situacijama kada nije moguće identificirati i obezbijediti parcelu iste veličine i istog potencijala, dok je moguće obezbijediti manje parcele manjeg potencijala, vlasniku će se ponuditi mogućnost da dobije dio naknade u naturi (zamjenska nekretnina – parcela) i dio u novcu. U tom slučaju neophodna je procjena vrijednosti, kako zahvaćene parcele, tako i zamjenske parcele, radi računanja razlike.

Naknada za neiskoristivo zemljište

Neiskoristivo zemljište odnosi se na preostalo poljoprivredno zemljište nakon djelimične eksproprijacije zemljišta, koje je premale veličine da bi obrada bila ekonomski profitabilna. U slučaju kada vlasnik zemljišta cijeni da je ostatak parcele neprikladan za dalju poljoprivrednu namjenu ili u slučaju kada bi zemljišna parcela izgubila svoj pristupni put, vlasnik može podnijeti zahtjev za eksproprijaciju cijele parcele. Takve situacije trebaju se procjenjivati na pojedinačnoj osnovi, na osnovu sljedećih kriterija:

- Veličina, dimenzije i oblik neiskoristivog dijela parcele;
- Poljoprivredni potencijal preostalog dijela parcele u poređenju sa poljoprivrednim potencijalom otkupljenog dijela;
- Ograničenje pristupa;
- Veličina i narav mašinske opreme koja se u pravilu koristi za obradu te parcele i da li se ta oprema može razumno koristiti obzirom na veličinu, oblik i dimenzije neiskoristivog dijela parcele;
- Potencijalna ograničenja navodnjavanja i odvodnje u toku razdoblja izgradnje.

Naknada za neiskoristivo zemljište, nakon njegovog priznavanja kao takvog, bit će zasnovana na istim pravima kao glavni zahvaćeni dio zemljišta.

Naknada za usjeve i stabla

Naknada za sva stabla i višegodišnje i jednogodišnje usjeve (koji se ne mogu požnjati prije ulaska na zemljište) isplaćuje se po punoj tržišnoj vrijednosti. Naknada za sva potencijalna oštećenja stabala i usjeva koja su rezultat građevinskih radova, takođe se isplaćuje po punom trošku zamjene.

U mjeri u kojoj je to moguće, faze eksproprijacije i ulaska na zemljište općenito trebaju biti raspoređene tako da se svi stalni godišnji usjevi, bez obzira na njihovu fazu razvoja, mogu požnjati prije preuzimanja zemljišta od vlasnika zemljišta ili korisnika zemljišta. Naknada se ne isplaćuje za godišnje usjeve koji su požnjeveni prije zauzimanja zemljišta od strane organa korisnika. Kada je riječ o jednogodišnjim usjevima koji se ne mogu požnjati prije ulaska na zemljište ili koji su oštećeni građevinskim radovima, za njih se isplaćuje naknada po punoj tržišnoj vrijednosti. Koristit će se novije evidencije cijena poljoprivrednih proizvoda na kantonalnom ili općinskom nivou. U slučajevima kada takve evidencije nisu dostupne, stručnjaci za poljoprivredu koristit će posljednje službene podatke objavljene od strane Agencije za statistiku BiH.

Izračun punog troška zamjene iziskuje uzimanje u obzir ne samo proizvodnje usjeva u toku godine dana, nego i troška ponovne uspostave nasada (sadni materijal, priprema tla, gnojiva i drugo), kao i izgubljene dobiti u toku razdoblja neophodnog za ponovnu uspostavu usjeva. Osim toga, procjenitelji će procjenjivati odražava li sadašnja produktivnost stvarnu produktivnost zemljišta ili je funkcija nedostatka sredstava za poljoprivrednu proizvodnju na zemljištu. U slučaju da se zahvaćenim osobama treba isplatiti naknada za više od jedne godine, naknada za usjeve nakon prve godine isplaćuje se po bruto tržišnoj vrijednosti.

Izračun za stabla i šume treba se vršiti u skladu sa načelom punog troška zamjene, pri čemu se stopa naknade C za stablo utvrđuje primjenom sljedeće formule:

$$C = V \times D + C_P + C_L$$

V – Prosječna tržišna vrijednost proizvodnje jednog stabla za godinu dana

D – Prosječni vremenski period (u godinama) neophodan za uzgoj novog stabla do nivoa proizvodnje odraslog stabla,

C_P – Trošak sadnje (sadni materijal, priprema tla, početno gnojenje)

C_L – Troškovi neophodne radne snage za održavanje usjeva u toku vremenskog perioda neophodnog za uzgoj novog stabla do ranijeg nivoa proizvodnje

Tada se jedinična stopa po stablu C primjenjuje na cijelu parcelu pod pretpostavkom prosječne gustoće ili na osnovu preciznog brojanja svih stabala.

Stope naknade izračunat će se za sljedeće četiri faze razvoja stabla

- Sadni materijal,
- Mlado, nije produktivno,
- Mlado produktivno, i
- Zrelo.

Za razliku od višegodišnjih nasada stabala voćki, gdje se usjevi mogu brati u toku dužeg vremenskog perioda, većina komercijalnih vrsta stabala daje prinose samo jednom. Trošak zamjene treba prema tome biti tržišna vrijednost prosječnog drveta. Ako se zahvaćene komercijalne šume ne mogu posjeći prije omogućavanja pristupa parceli od strane korisnika eksproprijacije, načelo naknade bit će slično načelu naknade koje se primjenjuje na godišnje usjeve, s tim što će se u obzir uzimati vrijednost izgubljenog drveta.

Naknada za gubitke vezane za djelatnost

Privrednim subjektima koji se trebaju preseliti isplaćuje se:

- novčana naknada po punom trošku zamjene za poslovne objekte i zemljište (u skladu sa istim načelima kako je gore definirano za stambenu imovinu),
- naknada za troškove selidbe (npr. troškovi prenosa i ponovne ugradnje postrojenja, mašina ili druge opreme),
- naknada za gubitak neto dobiti nastao kao rezultat Projektnih aktivnosti do pune ponovne uspostave poslovnih djelatnosti.

Privrednim subjektima koji gube samo dio svog zemljišta obezbijedit će se:

- novčana naknada po punom trošku zamjene za zemljište,
- naknada za gubitak neto dobiti nastao kao rezultat Projektnih aktivnosti do pune ponovne uspostave poslovnih djelatnosti,
- naknada za svu štetu uzrokovanu građevinskim aktivnostima.

PIT-ovi i općinski organi uprave pružat će podršku vlasnicima privrednih subjekata koji bi preferirali da im se obezbijedi alternativna (zamjenska) poslovna lokacija umjesto novčane naknade u lociranju odgovarajuće zamjenske nekretnine sa sličnim uslovima korištenja na gore definirani način.

Podrška za obnavljanje egzistencije za pogođene skupljače sekundarnih sirovina

U slučaju da pogođeni skupljači sekundarnih sirovina trajno izgube neki od svojih izvora egzistencije, zbog ograničenja pristupa resursima uzrokovanog pod-projektom, pripremiće se i provesti program obnavljanja egzistencije, da im se pomogne na obnavljanju njihove egzistencije. Program obnavljanja egzistencije i pružanja podrške će se izvršiti uz konsultacije i aktivno učešće pogođenih skupljača sekundarnih sirovina i na osnovu primjenjivih mjera obnavljanja egzistencije koju sadrži za lokaciju specifičan Plan obnavljanja egzistencije

(LRP).

U zavisnosti od njihovog postojećeg načina egzistencije, pogođenim skupljačima sekundarnih sirovina će se, po njihovom izboru, pružiti jedna od tri osnovne vrste podrške za egzistenciju, u skladu sa sljedećim:

- obnavljanje egzistencije zasnovane na zemljištu;
- obnavljanje egzistencije zasnovane na zaposlenju;
- obnavljanje egzistencije zasnovane na poslovnoj djelatnosti.

Svaka vrsta programa će obuhvatati kombinaciju obuke za sticanje vještina i financijske podrške za pomoć na obnavljanu egzistencije. Posebna pažnja će se posvetiti djeci koja skupljaju sekundarne sirovine, što će se utvrditi tokom pripreme za lokaciju specifičnog LRP. Za djecu koja skupljaju sekundarne sirovine, podršku će pružati i administrirati lokalne socijalne službe na način koji je u skladu s ESS2 o dječjem radu i putem mjera navedenih u ESMF i LMP. Identifikacija pogođenih skupljača sekundarnih sirovina i drugih pogođenih grupa aktera i ugroženih grupa će se izvršiti tokom popisa i anketa, kao dio za lokaciju specifičnih LRP i ESIA, kad budu određene lokacije deponija i infrastrukture za zbrinjavanje otpada i na osnovu toga će se izvršiti procjena uticaja.

Za pogođene skupljače sekundarnih sirovina, čija se egzistencija primarno zasniva na zaposlenju i trajno su, potpuno ili djelimično, ostali bez tog zaposlenja, kao posljedica zatvaranja postojećeg odlagališta otpada ili izgradnje nove deponije, ili su pogođene strane ostale bez izvora egzistencije koji se zasnivao na zemljištu, zbog ograničenja pristupa otpadu kao resursu za recikliranje, za obnavljanje egzistencije će se staviti na raspolaganje druga vrsta podrške za egzistenciju (na osnovu konsultacija sa skupljačima sekundarnih sirovina).

8 INSTRUMENTI PRESELJENJA

8.1 Socijalna analiza uticaja pod-projekata u vezi s otkupom zemljišta, ograničenjem korištenja zemljišta i prisilnim preseljenjem

PIT-ovi će dobiti preliminarne informacije od općina nakon što se utvrde lokacije predloženih pod-projekata. Potrebne informacije uključuju opis prirode, opseg i lokaciju predloženog pod-projekta, praćene kartama lokacija i svim ostalim detaljima koji mogu biti potrebni. Korištenjem kontrolnog Obrasca za provjeru preseljenja iz Priloga 2 ovog RPF-a, PIT-ovi će na licu mjesta provjeriti date podatke u saradnji s lokalnim vlastima, kako bi potvrdili ima li projekt potencijalnih uticaja u smislu prisilnog preseljenja.

Provjeru aktivnosti provest će PIT-ovi, a odobriti PIU i dostaviti WB. Provjera će se oslanjati na sljedeće kriterije i težit će vjernom utvrđivanju hoće li predloženi pod-projekti imati negativne uticaje na:

- gubitak prebivališta, fizičko preseljenje;
- imovinu/resurse ili pristup imovini/resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava egzistencije;
- gubitak zemljišta ili gubitak pristupa zemljištu;
- trajni i privremeni gubitak poslovne djelatnosti;
- gubitak pristupa zajednice obrazovanju i zdravlju;
- gubitak resursa zajednice;
- ugrožene osobe i domaćinstva.

Socijalna analiza će identificirati osobe s formalnim pravima na zemljište i imovinu (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata prema zakonima zemlje). Analiza će takođe identificirati osobe koje nemaju formalna prava na zemljište, ali polažu pravo na to zemljište i imovinu. Neće se oslanjati samo na korištenje i analizu sekundarnih podataka koji su lako dostupni, već će takođe zahtijevati anketiranje/istraživanje kako bi se potvrdilo da sekundarni podaci pružaju istinito, pouzdano i tačno sagledavanje društvenog okruženja. U slučajevima kada se iz terenskog anketiranja ne mogu donijeti konačne odluke, uložiti će se dalji napori u prikupljanje i provjeru informacija putem intervjua s ključnim ispitanicima, diskusija u fokus grupama i drugih odgovarajućih metoda. Ako se analizom utvrdi da su gore opisani uticaji prisutni na zemljištu/imovini pogođenim pod-projektom, izraditi će se RP na osnovu principa i smjernica koje pruža ovaj RPF.

8.2 Planovi preseljenja

Na osnovu ovog RPF-a i socijalne analize, RP-ovi za pod-projekte koji zahtijevaju otkup zemljišta će se pripremiti nakon što njihovi detaljni projekti budu dostupni.

RP-ovi će definirati procedure koje će PIT-ovi slijediti kako bi otkup zemljišta i preseljenje, uključujući isplatu naknada, bili vršeni u skladu s ovim RPF-om, pravnim okvirom FBiH i ESS5. RP-ovi moraju sadržavati tačan broj i opis kompletne imovine koja će biti predmet eksproprijacije, kao i svih vlasnika, odnosno osoba i/ili domaćinstava na koja će vjerovatno uticati otkup zemljišta i prisilno preseljenje (bez obzira na njihov pravni status). To će se postići popisom, tj. izvršit će se socio-ekonomski popis kako bi se prikupile informacije o broju, lokaciji, vrsti gubitka i članovima domaćinstava, uključujući obrazovanje, izvor egzistencije, itd. Pored popisa stanovništva, primijenit će se i kvalitativni pristup za prikupljanje relevantnih informacija o socijalnim i kulturološkim aspektima, o stavovima stanovništva prema projektu, preferiranim opcijama, itd., što će se provesti pomoću fokusnih grupa i intervjua s ključnim ispitanicima u malim grupama sastavljenim prema starosti, polu, iznosu prihoda, zanimanju, itd., s posebnom pažnjom na žene i ugrožene osobe.

Ciljevi RP-a su sljedeći:

- Smanjiti moguće negativne uticaje preseljenja stanovništva i imovine;
- Ublažiti nepovoljne društvene i ekonomske uticaje eksproprijacije i privremenih ili trajnih gubitaka, pružanjem naknade za gubitke po zamjenskom trošku i osigurati provođenje aktivnosti preseljenja uz odgovarajuće objavljivanje podataka, konsultacije i učešće PAP;
- Obnoviti ili čak poboljšati izvore prihoda i životni standard preseljenih osoba na nivo prije uticaja Projekta;
- Uspostaviti organizacione sisteme i procedure za monitoring realizacije RP-a i poduzeti korektivne mjere.

Za pripremu RP-ova potrebno je izvršiti socio-ekonomski popis za svaki pod-projekt, kako bi se utvrdilo sljedeće:

- a) Trenutni korisnici u Projektnom području, radi utvrđivanja osnove za izradu programa preseljenja;
- b) Standardne karakteristike domaćinstava s osnovnim informacijama o izvorima egzistencije (uključujući, ako je potrebno, nivo proizvodnje i prihod ostvaren od formalnih i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životni standard (uključujući zdravstveno stanje);
- c) Raspon očekivanih gubitaka (ukupnih ili djelomičnih) i raspon preseljenja, bilo fizički ili ekonomski;
- d) Informacije o ranjivim grupama, posebno onima ispod granice siromaštva, starim osobama, ženama i djeci, etničkim grupama i ostalim preseljenim osobama koje nisu zaštićene Zakonom o eksproprijaciji i za koje se moraju poduzeti posebne mjere.

RP-ovi moraju sadržavati detaljan budžet i raspored raspodjele naknada. RP-ovi će se dostaviti WB na pregled i odobrenje. Nijedna aktivnost po pitanju građevinskih radova ne može započeti dok i ako PAP ne bude isplaćena naknada ili dodijeljena zamjenska imovina.

Realizacija RP-ova je obaveza PIT-ova. Dužnost PIT-ova je nadgledanje cjelokupne implementacije, saradnja s općinama na čijem se području odvijaju radovi, saradnja s izvođačima i objavljivanje informacije svim PAP.

Aktivnosti na pripremi RP-ova specifičnih za pojedine lokacije bit će objavljivane na način da se omogući značajno učešće PAP. To pretpostavlja pripremnu fazu, objavljivanje priprema za popis stanovništva, objavljivanje rezultata popisa uz poštivanje ličnih podataka, objavljivanje socijalne analize, kao i objavljivanje nacrtu RP-ova. Svrha javnog objavljivanja i javnih rasprava je obezbjeđivanje značajnog učešća PAP u procesu pripreme, implementacije i monitoringa instrumenata preseljenja. Minimalni elementi koje svaki RP mora sadržavati navedeni su u Prilogu 1.

8.3 Revizija preseljenja

Ovaj ESS 5 odnosi se na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko preseljenje poduzeto prije ili paralelno s implementacijom projekta, dok se projekt čeka ili priprema. Ako se takvi slučajevi identificiraju kroz socijalnu analizu pod-projekata, specijalista za preseljenje (koji se angažira po potrebi) će izvršiti reviziju kako bi se: (a) dokumentirala i procijenila primjerenost primijenjenih mjera ublažavanja u svjetlu ESS5; (b) procijenila usklađenost s domaćim zakonodavstvom; (c) utvrdili nedostaci u ispunjavanju zahtjeva ESS5 i ovog RPF-a; (d) identificirale svi prigovori, žalbe ili drugi neriješeni problemi; i (e) utvrdile mjere za uklanjanje utvrđenih nedostataka i rješavanje prigovora. Ova dubinska analiza vrši se u dogovorenom vremenskom okviru koji uzima u obzir kontekst projekta i značaj prethodnog preseljenja. Možda neće biti moguće retroaktivno zadovoljiti određene aspekte ESS5, poput konsultacija i objavljivanja informacija. Dubinska analiza može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenskih posjeta, intervju a i konsultacija održanih sa zahvaćenim osobama i drugim ključnim zainteresiranim stranama. WB odobrenje takvog revizorskog izvještaja i provođenje mjera za popunjavanje nedostataka preduslov je za početak pod-projekata u takvim slučajevima.

8.4 Okvir procesa

U slučaju da socijalna analiza utvrdi da će projekt uvesti ograničenja pristupa zakonski proglašenim parkovima, zaštićenim područjima ili drugim zajedničkim dobrima, takvi će se uticaji ublažiti donošenjem okvira procesa koji pokriva uticaje koji se mogu pripisati takvim ograničenjima.

Konkretno, okvir procesa opisuje participativne procese kojima će se ostvariti sljedeće aktivnosti:

- (a) Komponente projekta će se pripremiti i provesti. Dokument treba ukratko opisati projekt i komponente ili aktivnosti koje mogu uključivati nova ili strožija ograničenja u korištenju prirodnih resursa. Takođe bi trebao opisati postupak u kojem potencijalno raseljene osobe sudjeluju u dizajnu projekata.
- (b) Utvrdit će se kriteriji za ispunjavanje uslova za strane zahvaćene projektom. Dokument treba utvrditi da li će potencijalno zahvaćene zajednice biti uključene u identifikaciju bilo kakvih negativnih uticaja, procjenu značaja uticaja i utvrđivanje kriterija za prihvatljivost potrebnih mjera za ublažavanje ili kompenzaciju.
- (c) Identificirat će se mjere za pomoć stranama zahvaćenim projektom u njihovim naporima da poboljšaju egzistenciju ili ih, u stvarnom smislu, vrate na nivo prije raseljavanja, uz održavanje održivosti parka ili zaštićenog područja. Dokument treba opisati metode i postupke pomoću kojih će zajednice identificirati i odabrati potencijalne mjere za ublažavanje ili kompenzaciju koje će se pružiti onima koji su pod negativnim uticajem, te postupke kojima će se članovi zajednice koji su pod nepovoljnim uticajem odlučiti između raspoloživih opcija.
- (d) Riješit će se potencijalni sukobi ili žalbe unutar ili između zajednica zahvaćenih projektom. Dokument bi trebao opisati postupak rješavanja sporova koji se odnose na ograničenja korištenja resursa koja mogu nastati

između ili unutar pogođenih zajednica, te žalbe koje mogu nastati od članova zajednica koji nisu zadovoljni kriterijima prihvatljivosti, mjerama planiranja zajednice ili stvarnom implementacijom.

Pored toga, okvir procesa treba opisati aranžmane koji se odnose na sljedeće:

(e) Administrativne i pravne procedure. Dokument treba dati pregled sporazuma postignutih u vezi s procesnim pristupom s relevantnim administrativnim organima i resornim ministarstvima (uključujući jasno razgraničenje za administrativne i financijske odgovornosti u okviru projekta).

(f) Načini monitoringa. Dokument treba preispitati aranžmane za participativni monitoring projektnih aktivnosti u smislu (pozitivnih i negativnih) uticaja na osobe unutar projektnog područja, te za monitoring efektivnosti mjera poduzetih za poboljšanje (ili minimalno obnavljanje) prihoda, izvora egzistencije i standarda života.

9 OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE

Zahtjevi za objavljivanje informacija relevantnih za Projekt i javne konsultacije utvrđeni su u Planu angažmana zainteresiranih strana (SEP) izrađenom u okviru Projekta u svrhu unapređenja uključivanja zainteresiranih strana u toku cijelog životnog ciklusa Projekta i provođenja uključivanja zainteresiranih strana u skladu s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima WB. Takođe, uzimajući u obzir da će se Projekt implementirati putem pod-projekata sa svojim odnosnim SEP-ovima, bitno je napomenuti da objavljivanje informacija mora biti u skladu sa SEP-om za Projekt.

PIT-ovi/PIU su, zajedno sa predstavnicima općinskih organa zaduženih za eksproprijaciju, odgovorni za komuniciranje sa zahvaćenim zajednicama i stranama zahvaćenim projektom (PAP).

Sve zainteresirane strane će se blagovremeno obavijestiti o sadržaju Projekta i kontaktima za dalje informacije, raspoloživom mehanizmu za žalbe i raspoloživosti javno dostupnih dokumenata, putem:

- Web stranice Ministarstva okoliša i turizma FBiH (<https://www.fmoit.gov.ba/>);
- Web stranica kantonalnih vlada;
- Web stranica uključenih općina;
- službenih profila na društvenim mrežama PIU-a i kantonalnih vlada;
- info-pultova kantonalnih vlada (po potrebi i općina);
- letka koji sadrži informacije o GM;
- medija (radio, televizija, pisani i elektronski mediji).

Javne službe zadužene za eksproprijaciju će običi zahvaćena domaćinstva i privredne subjekte pojedinačno i obavijestiti ih o uticajima Projekta na njihove nekretnine, naročito o konkretnim uticajima na njihove nekretnine. PAP će biti konsultirani u toku izrade RP-a i obaviješteni o rezultatima popisa i polazne ankete, a njihova mišljenja o naknadi ili drugoj pomoći za preseljenje uzet će se u obzir na odgovarajući način. Procesi i mehanizmi kojima se osigurava aktivno sudjelovanje PAP i drugih zainteresiranih strana (OIP) detaljno će se opisati u RP-ovima koji će takođe uključivati dodatak sa datumom, listom učesnika i zapisnicima sa konsultacijskih sastanaka.

PIT-ovi će ugroženim grupama olakšati pristup informacijama, na način koji je primjeren svakoj osobi/domaćinstvu u skladu sa njihovim posebnim potrebama i/ili situacijom, u saradnji sa općinskim službama za socijalna pitanja.

PIT-ovi će objaviti (kako na engleskom, tako i na lokalnim jezicima), **ovaj RPF i sve buduće RP-ove u Općinama na čijem području bi moglo doći do otkupa zemljišta** te će pomoći Općinama da se upoznaju sa zahtjevima utvrđenim u tim dokumentima. PIT-ovi će, u saradnji sa Općinama, osigurati da PAP budu obaviješteni i da imaju pristup proceduri podnošenja žalbi na nivou općine.

9.1 Javna konsultacija o ovom RPF-u

Skup dokumenata kojim će se usmjeravati daljnja dubinska analiza okolišnih i socijalnih aspekata u toku implementacije pod-projekata na osnovu Okolišnog i društvenog okvira WB iz 2018. godine, uključujući:

- ovaj Okvir politike preseljenje (RPF)
- Okvir upravljanja okolišem i društvom (ESMF)
- Plan okolišnih i društvenih obaveza (ESCP)
- Plan angažmana zainteresiranih strana (SEP) i
- Plan upravljanja radnom snagom (LMP)

Gore pomenuta dokumentacija će biti objavljena putem web stranica Ministarstva okoliša i turizma FBiH (<https://www.fmoit.gov.ba/>) i kantonalnih vlada.

Ovaj RPF će biti ažuriran da uključi ishode procesa javnih konsultacija.

10 MEHANIZAM RJEŠAVANJA ŽALBI

Mehanizam rješavanja žalbi (GRM) služi kao platforma za primanje, ali i rješavanje i upravljanje žalbama, komentarima i prijedlozima u vezi s Projektom. Ključni cilj mehanizma za žalbe je osigurati učinkovit način njihovog rješavanja. Svjetska banka zahtjeva da svaki projekat uspostavi takav mehanizam u skladu a ESS10 i projektnim SEP-om, u ranoj fazi pripreme projekta, kako bi određena pitanja mogao riješiti pravovremeno na primjeren način.

Projekt će uspostaviti mehanizam za žalbe kako bi se osiguralo evidentiranje i monitoring svih žalbi, s ciljem povećanja transparentnosti i odgovornosti, kao i smanjenja rizika od negativnog uticaja Projekta na okoliš i društvo.

GRM na nivou projekta sastojat će se od dva nivoa: (i) Odbor za žalbe (GC) kojeg uspostavljaju i njime upravljaju PIT-ovi (za Komponente 1 i 3) i (ii) Centralni odbor za žalbe (CGC) kojeg uspostavlja i njime upravlja PIU, pod zajedničkim nazivom Projektni mehanizam za žalbe (GRM).

CGC će se uspostaviti odmah nakon procjene Projekta, kako bi se upravljalo i na odgovarajući način odgovorilo na prigovore tokom različitih faza, dok će GC biti uspostavljeni prije početka projektnih aktivnosti u predmetnim kantonima.

Da bi se osigurao pristup GRM-u, potencijalni korisnici, zajednice i druge zainteresirane strane mogu podnijeti žalbe na način kako je ispod navedeno. GRM će omogućiti zainteresiranim stranama da kontinuirano dobivaju povratne informacije o projektnim aktivnostima, kao i rješavanje njihovih pojedinačnih žalbi tokom implementacije projekta. Prema tome, GRM će služiti i kao informativni centar na nivou projekta i kao mehanizam za žalbe, dostupan onima koji su pogođeni implementacijom bilo koje od projektnih Komponenti, a bit će primjenjiv na sve projektne aktivnosti i relevantan za sve lokalne zajednice zahvaćene projektnim aktivnostima.

GRM će biti odgovoran za primanje i odgovaranje na žalbe i komentare sljedeće četiri grupe:

- Fizičko/pravno lice na koje Projekat direktno utiče, potencijalni korisnici Projekta,
- Fizičko/pravno lice na koje Projekat direktno utiče otkupom zemljišta i preseljenjem,
- Akteri - osobe koje su zainteresirane za Projekat,
- Stanovnici/zajednice koji su zainteresirani i/ili zahvaćeni projektnim aktivnostima.

Pored GRM, ostaju na raspolaganju pravni lijekovi po nacionalnom zakonodavstvu (sudovi, inspekcije, upravni organi vlasti, itd.).

Međutim, mehanizam za žalbe za projektne radnike (koji se zahtijeva prema ESS2) osigurat će se odvojeno, uz detalje koji se navode u Proceduri upravljanja radnom snagom.

Iako su projektni rizici od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja (SEA)/seksualnog uznemiravanja (SH) procijenjeni kao niski (zbog (i) očekivanog lokalnog zapošljavanja i (ii) očekivanog malog broja radnika na gradilištima) GRM će, radi predostrožnosti, moći prepoznati žalbe SEA/SH. Takvim će žalbama zasebno upravljati obučeni stručnjak, ali će se koristiti ista procedura i rokovi opisani u nastavku (poglavlje 10.2. Vođenje postupka žalbi). Osigurat će se potrebna obuka za imenovanog člana osoblja koji će se baviti takvim žalbama.

PIU i PIT-ovi su odgovorni za uspostavljanje funkcionalnog GRM i informiranje zainteresiranih strana o ulozi i funkciji GRM, kontakt osobama i postupcima za podnošenje prigovora u zahvaćenim područjima. Informacije o GRM će biti dostupne:

- na web stranicama PIU i kantonalnih vlada;
- kroz kampanje na društvenim mrežama;
- kroz letak o GRM procesu.

10.1 Podnošenje žalbi

Efikasno vođenje mehanizma za žalbe oslanja se na skup osnovnih principa osmišljenih da promoviraju pravednost postupka i njegovih ishoda. Procedura za žalbe je osmišljena tako da podnosiocu žalbe bude dostupna, efikasna, jednostavna, razumljiva i besplatna. Svaka žalba može se podnijeti GRM lično ili telefonom ili u pisanoj formi popunjavanjem obrasca za žalbe bilo online, e-poštom, poštom, faksom ili ličnom dostavom na adrese koji će se odrediti. Žalba može biti i anonimna. Detalji načinu ulaganja žalbe objavit će se i bit će dio kampanje podizanja svijesti. Primjer obrasca za žalbu nalazi se u Prilogu 2 ovog RPF-a.

10.2 Vođenje postupka žalbi

Žalbe će se primati i rješavati na prvom nivou – GC. Svaka žalba treba da slijedi sljedeće obavezne korake:

primanje, procjena i dodjeljivanje, potvrđivanje, istraga, odgovaranje, praćenje i zatvaranje.

Nakon što se žalba evidentira, GRM će izvršiti brzu procjenu kako bi provjerio prirodu žalbe i utvrdio njenu ozbiljnost. U roku od 3 dana od evidentiranja, potvrdit će da je slučaj registriran i pružiti podnosiocu žalbe osnovne informacije o sljedećem koraku. Zatim će istražiti, pokušavajući razumjeti problem iz perspektive podnosioca žalbe i shvatiti koju radnju on zahtijeva. GRM će istražiti činjenice i okolnosti i formulirati odgovor. Konačni odgovor će se donijeti i obavijestiti podnosioca žalbe o konačnoj odluci najkasnije 15 dana nakon evidentiranja žalbe. Žalba se zatvara nakon što je potvrđena provedba odluke. Čak i kada sporazum nije postignut ili je žalba odbijena, rezultati, radnje i naponi uloženi u njeno rješavanje će biti dokumentirani.

U slučaju anonimne žalbe, nakon potvrde žalbe u roku od 3 dana od prijave, GRM će istražiti žalbu i u roku od 15 dana od evidentiranja žalbe, donijeti konačnu odluku koja će biti objavljena na web stranicama kantonalnih vlada.

GRM vodi dnevnik žalbi, koji uključuje žalbe primljene kroz sve prijemne kanale, i koji sadrži sve potrebne elemente za razvrstavanje žalbi prema polu podnosioca, kao i prema vrsti žalbe. Važno je napomenuti da su lični podaci svakog podnosioca žalbe zaštićeni po Zakonu o zaštiti ličnih podataka. Svaka žalba će se evidentirati u registru sa najmanje sljedećim informacijama:

- opis žalbe,
- datum kad je potvrda prijema poslana podnosiocu žalbe,
- opis poduzetih radnji (istraga, korektivne mjere),
- datum rješavanja/pružanja povratnih informacija podnosiocu žalbe,
- potvrda implementacije, i
- zatvaranje.

U slučaju da se žalba ne može riješiti na način koji zadovoljava podnosioca žalbe, on ima pravo na prigovor. U takvim će slučajevima odluku o žalbi pregledati drugi nivo za žalbe - CGC. Odbor će potvrditi prijem žalbe u roku od 3 dana i donijeti konačnu odluku u roku od 5 dana od prijema žalbe. Odluka odbora sadržavat će detaljno objašnjenje postupka rješavanja žalbe, kao i objašnjenje konačne odluke i smjernice kako postupiti ako ishod još uvijek nije zadovoljavajući za podnosioca žalbe.

Ako se žalba ni na drugom nivou nije mogla riješiti sporazumno, podnositelj žalbe može pribjeći formalnim sudskim procedurama, koje su dostupne u okviru zakonskog okvira FBiH. Prijavljivanje žalbe GRM-u ne isključuje niti sprječava traženje rješenja od službenog organa, sudskog ili drugog organa u bilo koje vrijeme (uključujući tokom postupka za žalbe) predviđenog pravnim okvirom FBiH.

10.3 Izvještavanje o žalbama i povratne informacije korisnicima

Uloga GRM, pored rješavanja žalbi, bit će i vođenje i čuvanje primljenih komentara/žalbi i vođenje Centralnog dnevnika žalbi kojim upravlja PIU. Kako bi se omogućilo potpuno poznavanje ovog alata i njegovih rezultata, kvartalne informacija o GRM bit će dostupne na web stranicama PIU i kantonalnih vlada. Informacije će biti razvrstane prema polu, vrsti žalbi, te redovno ažurirane.

10.4 Dnevnik žalbi

PIU će voditi dnevnik žalbi kako bi osigurao da svaka žalba ima svoj referentni broj i da se na odgovarajući način prati, a završene radnje evidentiraju. Prilikom prijema povratnih informacija, uključujući žalbe, definira se sljedeće:

- Vrsta,
- Kategorija,
- Rok za rješavanje žalbe i
- Dogovoreni akcioni plan.

Dnevnik treba sadržavati sljedeće informacije:

- Ime podnosioca žalbe, mjesto i detalji žalbe,
- Datum podnošenja,
- Datum unošenja žalbe u bazu podataka Projekta,
- Detalji predložene korektivne radnje,
- Datum kada je predložena korektivna radnja upućena podnosiocu žalbe (ako je prikladno),
- Datum kada je žalba zatvorena,
- Datum slanja odgovora podnosiocu žalbe.

10.5 Kanali za prijem žalbi

Svaka žalba može se podnijeti GRM popunjavanjem obrasca za žalbu u štampanoj verziji ili online, ili u bilo

kojem drugom formatu po izboru podnosioca žalbe. Primjer obrasca za žalbu je dat u **Prilogu 2**.

Svaka vrsta žalbe može se podnijeti poštom, faksom, telefonom, e-poštom ili lično koristeći ispod navedene detalje o pristupu:

N/R: PMU, Mehanizam rješavanja žalbi
Adresa: Hamdije Čemerlića br. 2, 71000 Sarajevo
Tel: +387 33 726-700; Fax: +387 33 726-747
E-mail: fmoit@fmoit.gov.ba
<https://www.fmoit.gov.ba>

Ova će se adresa koristiti dok se ne uspostavi gore navedeni GRM. Informacije o pristupu svakom GC-a bit će poznate i dostavljene u kasnijim fazama. Te informacije bit će dio strategije angažmana zainteresiranih strana i bit će objavljene u skladu s procedurom objavljivanja informacija kako je predviđeno u SEP-u.

10.6 Monitoring i izvještavanje o žalbama

GC će biti odgovoran za:

- Prikupljanje, rezimiranje i analizu žalbi, u ulozi lokalnog prijemnog kanala, po pitanju broja, sadržaja i statusa žalbi i njihovo unošenje u bazu podataka GRM;
- Praćenje otvorenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje;
- Priprema kvartalnih izvještaja o GRM.
- Redovno izvještavanje CGC-u.

CGC će biti odgovoran za:

- Vođenje Centralnog dnevnika žalbi;
- Upravljanje žalbama koje nisu riješene na zadovoljavajući način na nivou GC-a;
- Objavljivanje tromjesečnih izvještaja o GRM-u na nivou projekta, na temelju primljenih izvještaja od GC- a.

Polugodišnji izvještaji o monitoringu napretka dostavljaju se Svjetskoj banci putem PIU, koji će uključiti segment vezan za GRM i dati ažurirane informacije o sljedećem:

- Status implementacije GRM (procedure, obuka, kampanje za podizanje svijesti javnosti, budžetiranje, itd.);
- Kvalitativni podaci o broju primljenih žalbi (prijave, prijedlozi, prigovori, zahtjevi, pozitivne povratne informacije) i broj riješenih žalbi;
- Kvantitativni podaci o vrsti žalbi i pruženih odgovora, pitanjima i žalbama koji ostaju neriješeni;
- Nivo zadovoljstva poduzetim mjerama (odgovorom);
- Sve poduzete korektivne mjere.

10.7 WB Sistem rješavanja žalbi

Zajednice i pojedinci koji smatraju da na njih negativno utiče Projekat kojeg podržava WB mogu podnijeti žalbe postojećim mehanizmima za žalbe na nivou Projekta ili Službi za žalbe WB. Služba za žalbe osigurava da se primljene žalbe odmah pregledaju kako bi se riješili razlozi za zabrinutost povezani s Projektom. Zajednice i pojedinci zahvaćeni Projektom mogu podnijeti žalbu neovisnom Inspekcijском panelu WB koji utvrđuje da li je šteta nastala ili bi mogla nastati kao posljedica nepridržavanja politika i procedura WB. Žalbe se mogu podnijeti u bilo koje vrijeme nakon direktnog iznošenja razloga za zabrinutost WB, a uprava Banke je dobila priliku da odgovori.

Za informacije o načinu podnošenja pritužbi korporativnoj Službi za žalbe WB, pogledati web stranicu: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

Informacije o načinu podnošenja pritužbi Inspekcijском panelu WB pogledati na stranici: www.inspectionpanel.org.

11 INSTITUCIONALNI ARANŽMANI I IMPLEMENTACIJA RP

11.1 Odgovornost za implementaciju

Osiguravanje adekvatne realizacije cijelog procesa izrade i implementacije RP-a u skladu sa zahtjevima iz ovog RPF-a biće odgovornost PIT-ova. PIT-ovi će imenovati službenika za vezu sa općinama i drugim uključenim organima, koji će biti odgovoran za komunikaciju sa svim uključenim stranama i pružanje informacija svim uključenim stranama. RP-ovi će biti pripremljeni, odobreni od strane WB i provest će se javne konsultacije prije pokretanja bilo kakvih aktivnosti otkupa zemljišta. Pojedini zadaci u vezi s izradom i implementacijom RP-ova će biti podijeljeni između PIT-ova, općinskih organa uprave i drugih uključenih organa, u skladu sa Tabelom 3 u nastavku.

Tabela 3.: Organizacijske odgovornosti i aranžmani

Zadatak	Nosilac
Izrada RP-ova	
Osiguravanje izrade RP-ova uključujući popis i socio-ekonomske ankete	PIT-ovi
Podizanje svijesti općina o zahtjevima iz RPF-a i RP-ova	PIT-ovi
Odobranje RP-a	WB
Objavlivanje informacija i konsultacije	
Objavlivanje informacija i dokumenata svim osobama zahvaćenim projektom i zajednicama, kao i organiziranje javnih sastanaka	PIT-ovi u saradnji sa uključenim općinama
Vođenje evidencija o aktivnostima konsultacija	PIT-ovi
Proces otkupa zemljišta	
Direktna komunikacija sa vlasnicima i posjednicima i posjete istima	PIT-ovi i uključene općine kao organi za eksproprijaciju
Pregovori i aktivnosti eksproprijacije, prije početka građenja	PIT-ovi i uključene općine
Pružanje pomoći ugroženim osobama/domaćinstvima	PIT-ovi u saradnji sa općinskim službama nadležnim za socijalnu zaštitu, raseljene osobe i izbjeglice
Isplata/obezbjedenje paketa naknade	Općine
Monitoring i izvještavanje	
Monitoring i izvještavanje WB o otkupu zemljišta	PIU
Praćenje i izvještavanje o privremenom zauzimanju zemljišta provedenom nakon početka građenja	Izvođač
Izrada Revizije završetka na kraju procesa otkupa zemljišta	Nezavisna treća strana ugovorena od strane PIT-a
Zaprimanje i upravljanje žalbama	
Obrada i upravljanje žalbama	PIT-ovi
Zaprimanje žalbi i potvrda prijema žalbi	PIT-ovi
Vođenje integriranog registra žalbi	PIT-ovi

11.2 Troškovi

Troškove procesa otkupa zemljišta i preseljenja snosi korisnik eksproprijacije (EB), tj. općine i kantoni. Ti troškovi se neće pokrивati iz Projekta.

Za pripremu budžeta Projekta, biće potrebno uraditi preliminarnu procjenu troškova. Troškovi implementacije RP će odgovarati troškovima zamjene kompletne zahvaćene imovine u vrijeme implementacije RP. Međutim, imajući u vidu prirodu Projekta i činjenicu da će se Projekt implementirati putem pod-projekata, detaljne procjene troškova će biti navedene u RP-ovima za individualne pod-projekte.

11.3 Monitoring i izvještavanje

Monitoring procesa otkupa zemljišta i preseljenja će provoditi PIT-ovi radi:

- utvrđivanja da li se aktivnosti odvijaju sa rasporedom i poštuju li se rokovi;
- osiguravanja obnavljanja ili poboljšanja životnog standarda PAP;
- procjene dostatnosti naknade/rehabilitacijskih mjera;
- utvrđivanja svih potencijalnih problema; i
- utvrđivanja metoda ublažavanja svih utvrđenih problema.

PIT-ovi će voditi bazu podataka o otkupu zemljišta s podacima o porodicama/privrednim subjektima čije nekretnine su zahvaćene (uključujući one koji nisu vlasnici). Podaci/informacije će se periodično ažurirati radi praćenja napretka porodica i privrednih subjekata.

Indikatori koji će se koristiti za monitoring će uključivati, naročito, sljedeće:

- Ukupnu potrošnju na otkup zemljišta i naknade,
- Broj osoba zahvaćenim projektom po kategorijama,
- Broj identificiranih objekata (stambeni, poslovni i pomoćni) za eksproprijaciju,
- Broj privatnih zemljišnih parcela za koje je izvođač utvrdio da je potrebno da budu privremeno zauzete u toku građevinskih radova (vrsta zemljišne parcele, iznos isplaćene naknade, trajanje zauzimanja zemljišta),
- Broj javnih sastanaka i konsultacija sa zahvaćenim osobama,
- Broj i procent sklopljenih potpisanih nagodbi,
- Broj osoba koje traže posebnu pomoć i vrste blagovremeno pružene pomoći ugroženim pojedincima/ domaćinstvima,
- Broj osoba koje su primile naknadu u periodu, razvrstan po vrsti naknade i po rasponima iznosa,
- Broj i vrsta žalbi u vezi sa otkupom zemljišta (broj žalbi, broj i procenat riješenih žalbi u utvrđenim rokovima, broj i procenat osoba zadovoljnih ishodom, npr. odgovorom na njihovu žalbu/komentar, razvrstan po polu) i broj sudskih predmeta vezanih za otkup zemljišta,
- Broj uspješnih selidbi domaćinstava (nova lokacija, nivo dohotka),
- Broj uspješnih selidbi privrednih subjekata (nova lokacija, nivo dobiti, broj zaposlenika),
- Broj uspješno ponovo uspostavljenih poljoprivrednih djelatnosti nakon otkupa zemljišta ili ograničavanja pristupa kao posljedica Projekta (nivo dohotka).

PIU će pripremati i dostavljati WB godišnje Izvještaje o napretku Projekta ,uključujući ostvareni napredak u implementaciji RP-ova na temelju izvještaja koje će mu dostavljati PIT-ovi.

Osim toga, PIT-ovi će olakšati izradu Revizije završetka na kraju procesa otkupa zemljišta od strane nezavisnog stručnjaka.

PRILOG 1**Minimalni elementi Plana preseljenja i obnavljanja egzistencije**

Tabele u nastavku izrađene su na osnovu zahtjeva utvrđenih u WB Okviru, naročito u ESS5.

U narednoj Tabeli su navedeni zahtjevi za sve RP, koji će se koristiti za pod-projekte ukoliko su na tim lokacijama prisutni skupljači sekundarnih sirovina.

Opći zahtjevi Plana preseljenja

ELEMENT	OBJAŠNJENJE
Opis projekta	Opći opis projekta i identifikacija projektnog područja
Potencijalni uticaji	Identifikacija: a) projektnih komponenti ili aktivnosti koje dovode do raseljavanja, uz objašnjavanje razloga zbog kojih se odabrano zemljište mora otkupiti za korištenje u okviru projekta; b) područje uticaja tih komponenti ili aktivnosti; c) predmet i obim otkupa zemljišta i uticaja na objekte i drugu trajnu imovinu; d) sva ograničenja korištenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima uzrokovana projektom; e) razmatrane alternative radi izbjegavanja ili minimiziranja raseljavanja i razlozi zbog kojih su odbačene; i f) uspostavljeni mehanizmi za minimiziranje raseljavanja, u mjeri u kojoj je to moguće, u toku implementacije projekta.
Ciljevi	Glavni ciljevi programa preseljenja.
Popis i polazne socio-ekonomske studije	Nalazi popisa na nivou domaćinstava kojim su utvrđene i pobrojane zahvaćene osobe, i, uz sudjelovanje zahvaćenih osoba, spisak zemljišta, objekata i druge trajne imovine koja će biti zahvaćena. Popis takođe služi drugim bitnim funkcijama: a) utvrđivanje karakteristika raseljenih domaćinstava, uključujući opis proizvodnih sistema, radne snage i organizacije domaćinstava; kao i polaznih informacija o egzistenciji (uključujući, prema potrebi, nivoe proizvodnje i dohodak koji proizilazi iz, kako formalnih, tako i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životnom standardu (uključujući zdravstveni status) raseljenog stanovništva; b) informacije o ugroženim grupama ili osobama za koje će se možda morati predvidjeti posebne aktivnosti; c) identificiranje javne infrastrukture, nekretnina ili usluga zajednice koje bi mogle biti zahvaćene; d) obezbjeđenje osnove za dizajniranje programa preseljenja i izradu budžeta za njega; e) u vezi s utvrđivanjem graničnog datuma, obezbjeđenje osnove za isključivanje osoba koje nemaju pravo na naknadu i pomoći za preseljenje; f) utvrđivanje početnog stanja u svrhu monitoringa i evaluacije. Ako se smatraju relevantnim, mogle bi biti potrebne dodatne studije o sljedećim temama: g) sistem zaštite posjeda i prenosa zemljišta, uključujući popis prirodnih resursa u zajedničkom vlasništvu koji su izvor egzistencije i izdržavanja ljudi, sistemi plodouživanja koji nisu zasnovani na pravu vlasništva (uključujući ribolov, ispašu ili korištenje šumskih područja) i koji su uređeni lokalnim priznatim mehanizmima za dodjelu zemljišta i sva pitanja koja se javljaju uslijed različitih sistema zaštite posjeda u projektnom području; h) model društvene interakcije u zahvaćenim zajednicama, uključujući društvene mreže i sisteme socijalne podrške i način na koji će projekt uticati na njih; i) socijalne i kulturološke karakteristike raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (npr. organizacije zajednice, obredne grupe, nevladine organizacije (NGO) koje bi mogle biti relevantne za strategiju konsultacija i za dizajniranje i implementaciju aktivnosti preseljenja.
Pravni okvir	Nalazi analize pravnog okvira koja obuhvata: a) opseg ovlasti za provođenje prisilnog preseljenja i nametanje ograničenja korištenja zemljišta i narav naknade u vezi s tim, u smislu kako metodologije procjene vrijednosti, tako i vremena isplate; b) važeći pravni i upravni postupak, uključujući opis pravnih lijekova koji su dostupni raseljenim osobama u sudskom postupku i uobičajeni vremenski okvir za taj postupak, kao i sve raspoložive mehanizme za pravnu zaštitu u slučaju pritužbi koji bi mogli biti relevantni za projekt; c) zakoni i propisi koji se odnose na organe nadležne za realizaciju aktivnosti preseljenja; d) razlike, ako postoje, između lokalnih zakona i praksi koje obuhvataju prisilno preseljenje, nametanje ograničenja korištenja zemljišta i obezbjeđenje mjera preseljenja i ESS5, kao i mehanizme za premošćivanje tih razlika.

Institucionalni okvir	Nalazi analize institucionalnog okvira koja obuhvata: a) utvrđivanje organa nadležnih za aktivnosti preseljenja i NGO/CSO koji bi mogli imati ulogu u implementaciji projekta, uključujući pružanje podrške raseljenim osobama; b) procjena institucionalnog kapaciteta tih organa i NGO/CSO; c) sve predložene korake za poboljšanje institucionalnog kapaciteta organa i NGO/CSO nadležnih za realizaciju preseljenja.
Prihvatljivost	Definicija raseljenih osoba i kriterija za utvrđivanje njihove prihvatljivosti za naknadu i drugu pomoć za preseljenje, uključujući relevantne granične datume.
Procjena vrijednosti gubitaka i naknada za gubitke	Metodologija koja se koristi za procjenu vrijednosti gubitaka radi utvrđivanja troška njihove zamjene; i opis predloženih vrsta i nivoa naknade za zemljište, prirodne resurse i drugu imovinu u skladu sa lokalnim zakonom i dopunskih mjera koje su neophodne za postizanje troška zamjene za njih.
Sudjelovanje zajednice	Sudjelovanje raseljenih osoba (uključujući zajednice domaćine, ako je relevantno): a) opis strategije za konsultacije sa raseljenim osobama i njihovo sudjelovanje u dizajnu i implementaciji aktivnosti preseljenja; b) sažetak izraženih stavova i načina na koji su ti stavovi uvaženi prilikom izrade plana preseljenja; c) pregled alternativa za preseljenje i odluka raseljenih osoba u vezi s opcijama koje im stoje na raspolaganju; d) institucionalizirani aranžmani putem kojih raseljene osobe mogu iznositi svoje bojazni projektnim organima za vrijeme cijelog trajanja planiranja i implementacije, kao i mjere za osiguranje da su ugrožene grupe kao što su starosjedilačko stanovništvo, etničke manjine, osobe bez zemljišta i žene adekvatno zastupljene.
Raspored implementacije	Raspored implementacije kojim se predviđaju očekivani datumi raseljavanja, kao i procijenjeni datumi početka i završetka svih aktivnosti iz plana preseljenja. U rasporedu treba biti navedeno kako su aktivnosti preseljenja povezane s implementacijom cjelokupnog projekta.
Troškovi i budžet	Tabele u kojima se prikazuju kategorizirane procjene troškova za sve aktivnosti preseljenja, uključujući naknade za inflaciju, rast broja stanovnika i druge nepredviđene situacije; rasporedi rashoda; izvori sredstava; i aranžmani za blagovremeni tok sredstava, kao i financiranje za preseljenje, ako postoji, u područjima van nadležnosti agencija za implementaciju.
Mehanizam za žalbe	Plan u kojem se opisuje prihvatljiv i dostupan postupak rješavanja, uz pomoć treće strane, sporova vezanih za preseljenje; takvim mehanizmom za pritužbe treba se uzeti u obzir raspoloživost sudskih pravnih sredstava i mehanizama zajednice i tradicionalnih mehanizama za rješavanje sporova.
Monitoring i evaluacija	Aranžmani za monitoring aktivnosti raseljavanja i preseljenja od strane agencije za implementaciju, dopunjeni posmatračima – trećim licima koje Banka smatra prikladnim, sa ciljem osiguravanja potpunih i objektivnih informacija; indikatori za monitoring učinka za mjerenje inputa, outputa i ishoda aktivnosti preseljenja; sudjelovanje raseljenih osoba u procesu monitoringa; evaluacija rezultata za razumno razdoblje nakon završetka svih aktivnosti preseljenja; korištenje rezultata monitoringa preseljenja radi usmjeravanja naknadne implementacije.
Aranžmani za prilagodavanje upravljanje	Plan treba uključivati odredbe za prilagodavanje implementacije preseljenja kao odgovor na neočekivane promjene projektnih uslova ili neočekivane prepreke za ostvarivanje zadovoljavajućih ishoda preseljenja.

Dodatni zahtjevi za planiranje u slučajevima kada preseljenje uključuje fizičko izmještanje

Kada okolnosti projekta iziskuju fizičko izmještanje stanovnika (ili privrednih subjekata), planovi preseljenja zahtijevaju dodatne informacije i elemente planiranja, kako slijedi:

ELEMENT	OBJAŠNJENJE
Prelazna pomoć	U planu se opisuje pomoć koja se pruža za selidbu članova domaćinstava i njihove imovine (ili poslovne opreme i inventara). U planu se opisuje sva dodatna pomoć koja se pruža domaćinstvima koja biraju novčanu naknadu i osiguravanje njihovog sopstvenog zamjenskog smještaja, uključujući izgradnju novog smještaja. Ako planirane lokacije za premještanje (prebivališta ili privrednih subjekata) nisu spremne za useljenje u vrijeme fizičkog raseljavanja, u planu se utvrđuje prelazna naknada koja je dovoljna za pokrivanje privremenih troškova zakupnine i drugih troškova dok useljenje ne bude dostupno.

Odabir lokacije, priprema lokacije i selidba	Kada se planirane lokacije za premještanje trebaju pripremiti, u planu preseljenja opisuju se razmatrane alternativne lokacije za premještanje i objašnjavaju se odabrane lokacije, uključujući: a) institucionalne i tehničke aranžmane za utvrđivanje i pripremu lokacija za premještanje, bilo ruralnih ili urbanih, za koje je kombinacija proizvodnog potencijala, lokacijskih prednosti i drugih faktora bolja ili je barem uporediva sa prednostima starih lokacija, sa procjenom neophodnog vremena za otkup i prijenos zemljišta i sporednih resursa; b) utvrđivanje i razmatranje mogućnosti za poboljšanje lokalnih životnih standarda dopunskim ulaganjem (ili kroz uspostavu aranžmana za podjelu koristi od projekta) u infrastrukturu, objekte ili usluge; c) sve neophodne mjere za sprečavanje špekulacija zemljištem ili priliva neprihvatljivih osoba na odabrane lokacije; d) postupak za fizičko preseljenje u okviru projekta, uključujući rasporede za pripremu lokacije i prijenos; i e) pravne aranžmane za legalizaciju posjeda i prijenos prava vlasništva na one koji su preseljeni, uključujući obezbjeđivanje zaštite posjeda za one kojima su ranije nedostajala puna zakonska prava na zemljištu ili objektima.
Stambene, infrastrukturne i socijalne usluge	Planovi za obezbjeđivanje (ili za financiranje obezbjeđivanja od strane lokalne zajednice) smještaja, infrastrukture (npr. vodosnabdijevanje, spojne ceste) i socijalnih usluga (npr. škole, zdravstvene usluge); planovi za održavanje ili obezbjeđivanje uporedivog nivoa usluga koje imaju stanovnici domaćini; svi neophodni projekti razvoja lokacija, tehnički i arhitektonski projekti za te objekte.
Zaštita i upravljanje okolišem	Opis granica planiranih lokacija za premještanje; kao i procjena uticaja na okoliš predloženog preseljenja i mjere za ublažavanje i upravljanje tim uticajima (koordinirana prema potrebi sa okolišnom procjenom glavnog ulaganja koje iziskuje preseljenje).
Konsultacije o aranžmanima za selidbu	U planu se opisuju metode konsultacija sa fizički raseljenim osobama o njihovim preferencijama u vezi sa alternativama za premještanje koje su im dostupne, uključujući, prema potrebi, izbore vezane za oblike naknade i prijelaznu pomoć, za premještanje kao pojedinačnih domaćinstava porodica ili sa postojećim zajednicama ili srodničkim grupama, za održavanje postojećih obrazaca organiziranja grupe, kao i za premještanje ili zadržavanje pristupa kulturnim dobrima (npr. vjerski objekti, centri hodočašća, groblja).
Integracija sa zajednicama domaćinima	Mjere ublažavanja uticaja planiranih lokacija za premještanje na sve zajednice domaćine, uključujući: (a) konsultacije sa zajednicama domaćinima i jedinicama lokalne samouprave; (b) aranžmane za brzo izvršenje svih plaćanja koja se trebaju izvršiti domaćinima za zemljište ili drugu obezbijeđenu imovinu za podršku planiranim lokacijama za premještanje; (c) aranžmane za utvrđivanje i rješavanje svih sukoba do kojih može doći između onih koji su preseljeni i zajednica domaćina; i (d) sve neophodne mjere za proširenje usluga (npr. usluga obrazovanja, vodosnabdijevanja, zdravstvene zaštite i proizvodnje) u zajednicama domaćinima kako bi zadovoljile povećane zahtjeve prema njima ili kako bi se učinile barem uporedivim sa uslugama dostupnim na planiranim lokacijama za premještanje.

Dodatni zahtjevi za planiranje u slučajevima kada preseljenje uključuje ekonomsko izmještanje – zahtjevi obnavljanja egzistencije

Ako bi otkup zemljišta ili ograničenja korištenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima mogli uzrokovati značajno ekonomsko izmještanje, aranžmani za obezbjeđivanje raseljenim osobama dovoljno mogućnosti za poboljšanje ili barem obnavljanje egzistencije takođe se ugrađuju u plan preseljenja ili odvojen – za svaki pod-projekt – Plan obnavljanja egzistencije. Oni uključuju:

ELEMENT	OBJAŠNJENJE
Direktna zamjena zemljišta	Kada je riječ o osobama sa poljoprivrednim egzistencijama, planom preseljenja predviđa se opcija za dobivanje zamjenskog zemljišta ekvivalentne proizvodne vrijednosti ili se dokazuje da dostatno zemljište ekvivalentne vrijednosti nije dostupno. U slučajevima kada je zamjensko zemljište raspoloživo, u planu se opisuju metode i rokovi za njegovu dodjelu raseljenim osobama.
Gubitak pristupa zemljištu ili resursima	Kada je riječ o osobama čija egzistencija je pogođena gubitkom zemljišta ili korištenja ili pristupa resursima, uključujući resurse u zajedničkom vlasništvu, u planu preseljenja opisuju se sredstva za pribavljanje zamjena (supstituta) ili alternativnih resursa ili se na drugi način predviđa podrška za alternativnu egzistenciju.
Podrška za alternativnu egzistenciju	Kada je riječ o svim drugim kategorijama ekonomski raseljenih osoba, u planu preseljenja opisuju se izvodljivi aranžmani za dobivanje zaposlenja ili za pokretanje djelatnosti, uključujući pružanje odgovarajuće dopunske pomoći uključujući obuke za otkup vještina, kredit, dozvole ili odobrenja ili specijaliziranu opremu. Kako je zajamčeno, u okviru planiranja egzistencije posebna pomoć se pruža ženama, manjinama ili ugroženim grupama koje mogu biti u nepovoljnom položaju u osiguravanju alternativnu egzistenciju.

Uzimanje u obzir mogućnosti ekonomskog razvoja	U planu preseljenja se utvrđuju i procjenjuju sve izvodljive mogućnosti za poticanje poboljšanih egzistencija kao rezultata procesa preseljenja. To bi moglo uključivati, na primjer, aranžmane za preferencijalno zapošljavanje na projektu, podršku razvoju specijaliziranih proizvoda ili tržišta, aranžmane preferencijalnog komercijalnog zoniranja i trgovanja ili druge mjere. U slučajevima kada je to relevantno, u okviru plana se takođe treba procijeniti izvodljivost izgleda za financijske raspodjele zajednicama ili direktno raseljenim osoba, kroz uspostavu aranžmana za podjelu koristi zasnovanih na projektu.
Prelazna podrška	Planom preseljenja predviđa se prelazna pomoć osobama čija će egzistencija biti narušena. To može uključivati plaćanje za izgubljene usjeve i izgubljene prirodne resurse, plaćanje izgubljene dobiti privrednim subjektima ili plaćanje izgubljenih plaća zaposlenicima pogođenim premještanjem djelatnosti. Planom se predviđa da se prelazna podrška nastavlja za vrijeme trajanja prelaznog razdoblja.

PRILOG 2**Obrazac za provjeru preseljenja i obnavljanja egzistencije**

Ovaj izvještaj za provjeru sadrži obrazac za provjeru, dokaze o vlasništvu i slike iz provedene terenske ankete.

Naziv pod-projekta:

Lokacija:

Vrsta aktivnosti i paket nabavke kako je dodijeljeno Planom nabavke:

Priroda projekta:

Veličina / opseg:

Agencija za implementaciju projekta:

Opis projektne okoline:

Broj osoba čija se egzistencija zasniva na skupljanju sekundarnih sirovina:

Indikatori za provjeru koji se odnose na otkup zemljišta, imovinu i pristup resursima		DA	NE
	Vrsta aktivnosti - pod-projekt:		
1	zahtijeva (privremeni ili trajni) pristup/otkup (privatnog) zemljišta?		
2	je otkupio u očekivanju Projekta?		
3	koristi zemljišta koje je trenutno zauzeto ili se redovno koristi u proizvodne svrhe (npr. vrtlarstvo, poljoprivreda, pašnjaci, lokacije za ribolov, šume)?		
4	vrši fizičko izmještanje pojedinaca, porodica ili poslovnih djelatnosti?		
5	rezultira privremenim ili trajnim gubitkom usjeva, voćaka ili infrastrukture domaćinstava?		
6	rezultira prisilnim ograničenjem pristupa ljudi zakonski proglašenim parkovima i zaštićenim područjima?		
7	rezultira gubitkom izvora egzistencije?		
8	ima negativan uticaj na neke ugrožene pojedince ili grupe?		
9	ima negativan uticaj na neformalne trgovine pored puta, trgovce ili neku nomadsku vrstu komercijalne djelatnosti?		
10	utiče na zdravlje i sigurnost zajednice?		
11	utiče na interno raseljene osobe ili izbjeglice?		
12	omete pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju?		

Ako je bilo koji odgovor od 1 do 9 označen s DA, ESS 5 će biti relevantan i pripremiće se specifičan instrumenti u skladu s ovim RPF-om.

Ako je bilo koji odgovor od 10 do 12 označen s DA, pripremiće se srazmjerne mjere ublažavanja u skladu s ESMP za određenu lokaciju.

POTVRDA

Ovim potvrđujemo da smo temeljito ispitali sve potencijalne štetne uticaje ovog pod-projekta. Koliko nam je poznato, pod-projekt ne izbjegava sve negativne socijalne uticaje.

 PIT

 Specijalista za socijalna pitanja

PRILOG 3**Primjer obrasca za žalbe**

Referentni broj:	
Puno ime i prezime (neobavezno)	
Kontakt informacije (neobavezno)	☐ Putem pošte: Molimo navesti adresu za dostavu pošte: _____ ☐ Putem telefona: _____ ☐ Putem elektronske pošte: _____ ☐ Putem web stranice
<i>Molimo označite na koji način želite da budete kontaktirani (putem pošte, telefona, elektronske pošte)</i>	
Preferirani jezik komunikacije	☐ bosanski / hrvatski / srpski ☐ engleski ☐ drugo _____
Opis incidenta za žalbu	Šta se je desilo? Gdje se je to desilo? Kome se je to desilo? Šta je rezultat problema?
Datum incidenta / žalbe	
	☐ Incident/žalba koji su se desili jednom (datum _____) ☐ Desili su se više od jednog puta (koliko puta? _____) ☐ Tekući (problem koji trenutno postoji)
Šta biste željeli da se dogodi?	

Potpis: _____

Datum: _____

Molimo vratiti ovaj obrazac:

N/R: PIU, Mehanizam za žalbe
 Adresa: Hamdije Čemerlića br. 2, 71000 Sarajevo
 Tel: +387 33 726-700 Fax: +387 33 726-747
 E-mail: fmoit@fmoit.gov.ba
<https://www.fmoit.gov.ba>

PRILOG 4 Obrazac izvještaja s javnih konsultacija

Pod-projekt:		
Datum:		
Vrijeme:		
Mjesto:		
Dnevni red		
No.	Tema	Ime i prezime učesnika
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
Zaključak		
Fotografije		

